

Achtergronden en aanpak van 'thuiszitters' in het Utrechtse voortgezet onderwijs

Rapportage van onderzoek in opdracht van het samenwerkingsverband Sterk VO, Leerplicht,
Jeugdgezondheidszorg en Buurtteams jeugd en gezin in de gemeente Utrecht

Utrecht, augustus 2016

Lectoraat Participatie en Maatschappelijke Ontwikkeling

Kenniscentrum Sociale Innovatie

Faculteit Maatschappij en Recht

Hogeschool Utrecht

Inhoud

1. Inleiding	3
1.1 Interpretatie van de onderzoeksvragen en centrale begrippen	3
1.2 Aanpak van het dossieronderzoek	4
1.3 Aanpak van de vergelijkende case studies	5
1.4 Data-analyse en rapportage	7
1.5 Generaliseerbaarheid van de uitkomsten	9
1.6 Beschrijving van de Utrechtse aanpak van 'langdurig thuiszitten'	9
2. Onderzoeksbevindingen	13
2.1 Omvang en patronen van 'langdurig thuiszitten' in 2015	14
2.2 Risicofactoren en beschermende factoren ten aanzien van schoolverzuim	15
2.3 Ondersteuningsvragen van leerlingen en betrokken ouders/verzorgers	21
2.4 Uitgevoerde interventies om het schoolverzuim terug te dringen	22
2.5 Effecten van de interventies op het verzuimgedrag	25
3. Samenvattende conclusies	27
4. Aanbevelingen	31
5. Literatuur	34
Bijlagen	

1. Inleiding

In het Utrechtse voortgezet onderwijs is vastgesteld dat in 2015 sprake was van circa honderd leerlingen die langer dan twee maanden ‘thuiszitten’. De betrokken partners – het samenwerkingsverband Sterk VO, de afdelingen leerplicht en jeugdgezondheidszorg van gemeente Utrecht, en de buurtteams jeugd en gezin (Lokalis) geven aan deze situatie onwenselijk te vinden. Tegen deze achtergrond hebben zij aangegeven een analyse te willen laten uitvoeren van deze problematiek en advies te ontvangen om hier als kernpartners slagvaardiger in te kunnen opereren.

Vanuit het lectoraat Participatie en Maatschappelijke Ontwikkeling hebben we samen met onze partners in het Kenniscentrum Educatie aan Hogeschool Utrecht ruime ervaring in praktijkgericht onderzoek en handelingsgerichte diagnostiek op het grensvlak tussen onderwijs, jeugdzorg en -welzijn. De sociaalwetenschappelijke, onderwijskundige en juridische expertise van onze senior-onderzoekers op deze terreinen hebben we ingezet om de vragen van de kernpartners VO in de gemeente Utrecht op een adequate, onderbouwde wijze te kunnen beantwoorden.

In deze rapportage beschrijven we op hoofdlijnen ons ontwerp van het onderzoek, onze bevindingen en aanbevelingen. Onderscheidend aan onze benadering is dat we de alledaagse school- en leefsituatie van de ‘thuiszitters’ als vertrekpunt hebben genomen. Vanuit deze microsituatie zoomen we uit naar het mesoniveau van betrokken organisaties en professionals en het macroniveau van ervaren mogelijkheden en knelpunten op beleidsniveau.

1.1 Interpretatie van de onderzoeksvragen en centrale begrippen

Met deze onderzoeksrapportage beogen wij de kernpartners VO in de gemeente Utrecht inzicht te geven in de achtergrond en aanpak van ‘thuiszitters’ in het voortgezet onderwijs. Uitgangspunt voor ons onderzoek is de (landelijke) definitie zoals die ook door de kernpartners wordt gehanteerd. Onder ‘thuiszitters’ verstaan zij; leerplichtige jeugdigen tussen de 5 en 16 jaar en kwalificatieplichtige jongeren van 16 of 17 jaar die staan ingeschreven op een school of onderwijsinstelling en langer dan vier weken ongeoorloofd verzuimen (relatief verzuim) of niet staan ingeschreven op een school of onderwijsinstelling (absoluut verzuim). In dit onderzoek richten we ons op verzoek van de kernpartners VO op de jongeren die langer dan twee maanden school verzuimen. Met deze afbakening hebben de kernpartners gekozen voor een focus op de aanpak van de meest hardnekkige situaties van ‘thuiszitten’. Situaties waarin de schoolgang zich na een maand schoolverzuim al vrij snel herstelt vallen dus buiten de onderzoekspopulatie. Langdurig zieke leerlingen en leerlingen zonder geldig gevonden verblijfspapieren vallen alleen binnen de gegeven definitie wanneer ouders/verzorgers zich in de ogen van de behandelend leerplichtambtenaar onvoldoende inspanssen voor (herstel van) de schoolgang van hun leer- of kwalificatieplichtige kinderen.

In de afgelopen maanden hebben we in de eerste plaats dossieronderzoek uitgevoerd onder langdurige thuiszitters in het voortgezet onderwijs uit het jaar 2015. Uit de 94 beschikbare dossiers is een representatieve steekproef van 50 dossiers gekozen die aan een vergelijkende inhoudsanalyse zijn onderworpen.

Ter verdieping van het dossieronderzoek wilden we vervolgens tien casussen die in aard van de ondersteuningsvraag van elkaar verschillen nader onderzoeken door middel van interviews met betrokken professionals. In de praktijk bleek de bereidheid van ouders/verzorgers en kinderen om aan

het onderzoek mee te werken echter lager dan we samen met de kernpartners VO aanvankelijk dachten. Uiteindelijk hebben we 13 casussen uitvoeriger onderzocht, waarbij we rondom 6 casussen interviews met stakeholders konden afnemen. Naast de genoemde kernpartners zijn ook de betreffende ouders/verzorgers en leerlingen geïnterviewd. Wanneer de aangetroffen casuïstiek daar aanleiding toe gaf hebben we tot slot andere professionals die de betreffende problematiek van nabij kennen geraadpleegd, waaronder verzuimcoördinatoren van de betreffende scholen, gezinswerkers van de Buurtteams jeugd en gezin, intern begeleiders van het OPDC De Utrechtse School, de Redl-school en jeugdartsen van de jeugdgezondheidszorg van de gemeente Utrecht. Zo hebben we in de verdiepende case studies in totaal 22 interviews afgenomen.

Om de kernpartners een onderbouwd advies te kunnen geven over de aanpak van langdurig thuiszitten onder leer- en kwalificatieplichtige kinderen in het voortgezet onderwijs, willen we met dit onderzoek inzicht bieden in (1) de *profielen* van de betreffende ‘thuiszitters’ in relatie tot hun school- en leefsituatie, (2) *patronen in het verzuimgedrag* van deze leerlingen, (3) de aard van gesignaleerde *ondersteuningsvragen* van de leerlingen en hun opvoeders, (4) de aard van de *interventies en interventiestrategieën* die zijn uitgevoerd om de leerlingen terug naar school te leiden en toekomstig verzuim te voorkomen en (5) de *effecten* van deze interventies en interventiestrategieën bij de thuiszitters. Leidend in deze analyse waren de risicofactoren en beschermende factoren in de school/leefsituatie van de betreffende leerlingen. In het verlengde daarvan zijn de risico- en beschermende factoren op het mesoniveau van de betrokken organisaties en professionals en het beleidsniveau van ervaren mogelijkheden en beperkingen in beeld gebracht.

Op deze wijze hebben we samenhangende patronen kunnen onderscheiden en analyseren die inzicht bieden in de complexe problematiek en ondersteuningsvragen die ten grondslag kunnen liggen aan het ‘thuiszitten’ van leerlingen in het Utrechtse voortgezet onderwijs. Daarnaast geeft deze analyse inzicht in de effectiviteit van de interventies en interventiestrategieën die worden gehanteerd om schoolverzuim terug te dringen dan wel te voorkomen. Tot slot kunnen we uit deze verdiepende analyse afleiden welke hiaten er in de beschikbare dossierkennis over deze leerlingen en hun situatie zijn.

Naar aanleiding van onze analyse adviseren we de kernpartners tot slot over mogelijke verbeteringen in de aanpak en het voorkomen van langdurige ‘thuiszitters’ in het voortgezet onderwijs.

1.2 Aanpak van het dossieronderzoek

We hebben 50 dossiers van langdurige thuiszitters onder Utrechtse leerlingen in het voortgezet onderwijs aan een kwalitatieve, vergelijkende inhoudsanalyse onderworpen om een representatief beeld te kunnen schetsen van de samenhang tussen de profielen van ‘thuiszitters’ en hun school/leefsituatie, de patronen in het schoolverzuim, de typen ondersteuningsvragen, de toegepaste interventiestrategieën en de effecten daarvan.

Om tot een representatieve steekproef van 50 dossiers te komen hebben we in een globale screening van alle beschikbare dossiers eerst de meest relevante achtergrondkenmerken van de betreffende leerlingen geïnventariseerd:

1. Leeftijd.
2. Sekse.
3. Etniciteit.
4. Schooltype.
5. Omvang/lengte van het schoolverzuim.
6. Wijk waar de school zich bevindt.
7. Wijk waar de leerling woont.

Bij de selectie van deze steekproef is gestreefd naar een zo evenredige mogelijke verdeling van achtergrondvariabelen op deze kenmerken. Dat wil zeggen dat de spreiding van variabelen op deze kenmerken in de steekproef een afspiegeling vormt van de spreiding van variabelen op deze kenmerken in de gehele populatie. Omdat de aanpak van schoolverzuim per 1 augustus 2015 ingrijpend is gewijzigd met de introductie van het Buurteam Jeugd en Gezin Voortgezet Onderwijs, hebben we gekozen voor casussen die (deels) na 1 augustus 2015 speelden – voor zover de spreiding op voornoemde achtergrondvariabelen deze keuze toelaat.

De 50 dossiers die deel uitmaken van deze steekproef hebben we vervolgens geanalyseerd aan de hand van de volgende inventarisatievragen:

1. Hoe heeft de frequentie en omvang van het schoolverzuim van de betreffende leerling zich in de loop van het jaar 2015 (en indien beschikbaar daarvoor) ontwikkeld?
2. Op welke domeinen treffen we welke risicofactoren en beschermende factoren ten aanzien van het schoolverzuim in het dossier aan?
3. Welke ondersteuningsvragen van de leerling en betrokken ouders/verzorgers kunnen we uit het dossier afleiden?
4. Welke interventies zijn er in de loop van het jaar 2015 uitgevoerd om het schoolverzuim van de betreffende leerling terug te dringen en in de toekomst te voorkomen, door wie zijn deze interventies uitgevoerd, op wiens gezag, met wel specifiek doel en in welke volgorde?
5. Welke effecten hebben de interventies – afzonderlijk en in onderlinge samenhang - volgens de dossiers gehad?

Door deze gegevens aan een vergelijkende analyse te onderwerpen is inzicht verworven in (1) de *profielen* van de betreffende ‘thuiszitters’ in relatie tot de gesignaleerde risicofactoren en beschermende factoren in hun school- en leefsituatie, (2) de *patronen in het verzuimgedrag* van deze leerlingen, (3) de aard en samenhang van gesignaleerde *ondersteuningsvragen* van de leerlingen en hun opvoeders, (4) de aard en samenhang van de *interventies en interventiestrategieën* die zijn uitgevoerd om de leerlingen weer naar school toe te leiden en toekomstig verzuim te voorkomen en (5) de *effecten* van deze interventies en interventiestrategieën.

Door middel van kwalitatieve typologieconstructie hebben we uit deze analyse een aantal profielen van ‘thuiszitters’ en hun school/leefsituatie onderscheiden, alsmede een aantal veelvoorkomende verzuimpatronen, typen ondersteuningsvragen en toegepaste interventiestrategieën.

1.3 Aanpak van de vergelijkende case studies

Van de 50 geanalyseerde dossiers hebben we 13 casussen aan een verdiepende analyse onderworpen om ten aanzien van de verschillende ondersteuningsvragen bij langdurig schoolverzuim tot specifiekere inzichten te kunnen komen.

Om tot een betekenisvolle steekproef van 13 casussen te komen hebben we van elk type ondersteuningsvraag de meest kenmerkende casussen geselecteerd. Voor zover daar ruimte voor was hebben we in de selectie van casussen rekening gehouden met de diversiteit aan profielen van ‘thuiszitters’ en hun school/leefsituatie, de verzuimpatronen, de toegepaste interventiestrategieën en de gesignaleerde effecten.

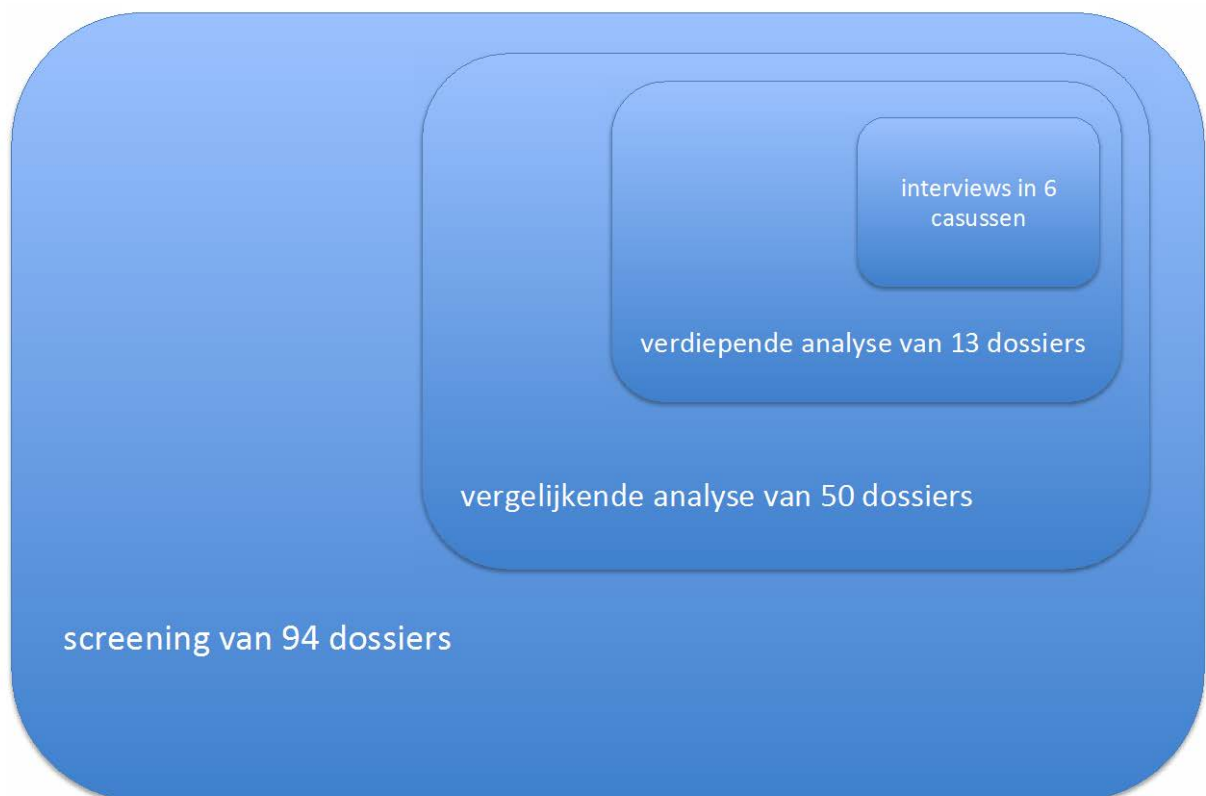
In afzonderlijk belegde focusgroepbijeenkomsten hebben we ons selectievoorstel aan de kernpartners voorgelegd en met hen besproken. De voornaamste vraag die in deze focusgroep is beantwoord luidde:

in hoeverre doet de voorgestelde selectie van casussen voldoende recht aan de diversiteit aan casussen en wordt daarin tegelijkertijd voldoende rekening gehouden met de verandering in beleid en werkwijze?

Naar aanleiding van de feedback van de focusgroep hebben we uiteindelijk in overleg met de begeleidingsgroep 13 casussen geselecteerd. Op deze wijze verwachtten we beter aan te kunnen sluiten bij de kennis- en ontwikkelingsbehoeften van de kernpartners.

Voor het afnemen van interviews waren wij echter afhankelijk van de bereidheid, bereikbaarheid en toestemming van de leerling en zijn of haar opvoeder(s). Vooraf hebben de onderzoekers en kernpartners deze bereidheid en bereikbaarheid te optimistisch ingeschat, zo bleek in het stadium van werving. Uiteindelijk is het ons gelukt om 6 casussen (gedeeltelijk) verdiepend te onderzoeken aan de hand van interviews. In sommige casuonderzoeken dienden we tevens rekening te houden met de beperkende voorwaarden die ouders/verzorgers aan deelname stelden. Vanwege deze tegenvallende respons hebben we er voor gekozen de dossieranalyse uitvoeriger aan te pakken; naast de dossiers van de gemeentelijke afdeling leerplicht hebben we ook de dossiers van het Samenwerkingsverband Sterk VO bestudeerd. In plaats van de voorgenomen 10 casussen hebben we 13 casussen op deze wijze verdiepend onderzocht (deze 13 casussen hadden we eerder al met de begeleidingsgroep van het onderzoek geselecteerd).

Schematisch kunnen de verhoudingen tussen de verschillende steekproeven als volgt worden weergegeven:

In elk van de 6 casussen zijn we op basis van de dossieranalyse tot een selectie van de vier meest relevante stakeholders gekomen. Met deze stakeholders hebben we aan de hand van de dossieranalyse een diepte-interview afgenomen. Indien mogelijk en – in de specifieke context – verantwoord, hebben we in de eerste plaats de leerling zelf, alsmede zijn of haar primaire opvoeder(s) geïnterviewd. Het interviewen van de leerling en zijn of haar opvoeder(s) is van groot belang gebleken omdat zij ons als

primaire ervaringsdeskundigen het meest relevante inzicht kunnen verschaffen in de ervaren achtergronden, motieven, gevolgen en impact van het schoolverzuim en hun ondersteuningsvragen, alsmede de ervaren betekenis, gevolgen en impact van de uitgevoerde interventies.

In de tweede plaats hebben we ernaar gestreefd tenminste één docent van een school voor voortgezet onderwijs te interviewen die in 2015 het meest intensief met de betreffende leerling te maken heeft gehad. In de derde plaats hebben we voor elke casus een interview afgenomen met meerdere professionals die in 2015 betrokken waren bij het signaleren, voorkomen en/of terugdringen van het schoolverzuim van de betreffende leerling. In veel gevallen was dit de verantwoordelijke leerplichtambtenaar. Naast deze primaire stakeholders hebben we stakeholders geselecteerd die een secundaire betrokkenheid hadden ten aanzien van het schoolverzuim van de betreffende leerling; professionals die op een aan schoolverzuim verwant terrein bij de problematiek van de leerling en/of zijn of haar school/leefsituatie betrokken waren.

De diepte-interviews zijn afgenomen aan de hand van een halfgestructureerde item list (zie bijlage) die voor elk interview afzonderlijk is samengesteld op basis van een checklist van mogelijk relevante factoren. Deze checklist bevat een overzicht van factoren die volgens de reeds verkregen inzichten uit de inhoudsanalyse van de 50 dossiers en de beschikbare onderzoeksliteratuur (zie literatuur) verband kunnen houden met:

1. Het patroon van schoolverzuim.
2. De aard en complexiteit van de problematiek.
3. De aard van de ondersteuningsvragen.
4. De effectiviteit van de interventies.

1.4 Data-analyse en rapportage

Onderstaand schema geeft een samenvattend overzicht van de onderzoeksinstrumenten die bij de verschillende casusgroepen zijn ingezet:

populatie en steekproeven	onderzoeksactiviteiten	generaliseerbaarheid van bevindingen
Volledige populatie van 94 thuiszitters die langer dan twee maanden school verzuimden in het kalenderjaar 2015	Screening op algemene achtergrondkenmerken en verzuimkenmerken	
Steekproef 1: representatieve steekproef van 50 dossiers	<p>Screening op algemene achtergrondkenmerken en verzuimkenmerken</p> <p>Kwalitatieve inhoudsanalyse van leerplichtdossiers</p>	Generaliseerbaar naar de gehele populatie van thuiszitterscasussen in 2015
Steekproef 2: steekproef van 13 casussen waarbij rekening is gehouden met diversiteit in probleemprofielen (met aandacht voor achtergrondkenmerken)	<p>Screening op algemene achtergrondkenmerken en verzuimkenmerken</p> <p>Kwalitatieve inhoudsanalyse van leerplichtdossiers</p> <p>Verdiepende inhoudsanalyse van de leerplichtdossiers en aanvullende analyse van de dossiers van het Utrechtse VO-samenwerkingsverband Sterk VO</p>	In beperkte mate generaliseerbaar naar de casussen met eenzelfde probleemprofiel
De 6 casussen waarin jeugdigen en/of ouders toestemming gaven voor het afnemen van interviews met henzelf en andere stakeholders	<p>Screening op algemene achtergrondkenmerken en verzuimkenmerken</p> <p>Kwalitatieve inhoudsanalyse van leerplichtdossiers</p> <p>Verdiepende inhoudsanalyse van de leerplichtdossiers en aanvullende analyse van de dossiers van het Utrechtse VO-samenwerkingsverband Sterk VO</p> <p>Interviews met ouders (met of zonder jeugdige) en 2 tot 4 professionals die een rol hebben gespeeld in de aanpak van het betreffende verzuim.</p>	Niet generaliseerbaar, wel verdiepend kwalitatief inzicht op casusniveau

Bij de analyse van de verzamelde gegevens zijn voor elke casus de samenhang tussen de patronen van verzuimgedrag, de aard van de problematiek, de ondersteuningsvragen, interventies (strategieën) en de effecten daarvan beschreven.

Door vergelijking van de genoemde factoren in de 13 onderzochte casussen hebben wij inzicht verkregen in de wisselwerking tussen de beschermende en risicofactoren op het ontstaan en de aanpak van schoolverzuim bij de onderscheiden ondersteuningsvragen, alsmede de werkzame bestanddelen in de aanpak en het voorkomen van schoolverzuim bij deze ondersteuningsvragen. Tot slot kunnen we uit deze verdiepende analyse afleiden of en welke hiaten er in de beschikbare dossierkennis over deze leerlingen en hun situatie aan te wijzen zijn.

Op basis van de bevindingen zullen we in ons advies aan de kernpartners de gestelde vragen beantwoorden:

1. Wat kunnen de kernpartners doen om deze jongeren weer naar school te krijgen?
2. Wat kunnen de kernpartners doen om langdurig thuiszitten te voorkomen?
3. Wat kan er gedaan worden op inhoud, proces en aanbod van voorzieningen (het wat), zonder daarbij specifiek aan te wijzen wie dat moet doen (het hoe).
4. Zijn er quick wins en zo ja welke?

1.5 Generaliseerbaarheid van de uitkomsten

In de beschrijving van onze onderzoeksbevindingen baseren we ons overwegend op de analyse van de (op algemene achtergrond en verzuimkenmerken) representatieve steekproef van 50 leerplichtdossiers. Van deze uitkomsten kunnen we stellen dat zij generaliseerbaar zijn naar de gehele populatie van thuiszitterscasussen in 2015.

Daar waar we schrijven over onze bevindingen uit de 'case studies' ontleen we deze inzichten aan de verdiepende analyse van de 13 dossiers. Deze steekproef is in overleg met de kernpartners VO geselecteerd op basis van diversiteit in probleemprofielen (met aandacht voor spreiding op algemene achtergrondkenmerken), rekening houdend met de vermoedelijke bereidheid van de gezinnen om aan het onderzoek mee te werken. Deze uitkomsten zijn in beperkte mate generaliseerbaar naar de casussen met eenzelfde probleemprofiel.

De uitkomsten uit de case studies zijn tot slot sterk gekleurd door de zes casussen waarin jeugdigen en/of hun ouders/verzorgers toestemming gaven om interviews met henzelf en stakeholders af te nemen. Deze laatste (zelf)selectie voldoet niet aan de steekproefcriteria van representativiteit en diversiteit. Deze uitkomsten zijn niet generaliseerbaar. Zij bieden alleen verdiepend kwalitatief inzicht in de probleemprofielen.

1.6 Beschrijving van de Utrechtse aanpak van 'langdurig thuiszitten'

De kernpartners VO hebben hun gezamenlijke aanpak van schoolverzuim als volgt onder woorden gebracht:

Passend onderwijs betekent dat iedere leerling goed onderwijs krijgt, zijn schoolloopbaan zonder onderbrekingen kan doorlopen en daarbij ondersteuning krijgt als dat nodig is. Centraal staat de vraag: wat heeft een leerling nodig, hoe kan dat worden georganiseerd en wie zijn daarvoor nodig?

Om te zorgen dat er voor jongeren en gezinnen gewerkt wordt volgens een samenhangende aanpak, trekken gemeente en samenwerkingsverbanden nauw met elkaar op. Kernbegrippen in deze aanpak zijn positief opvoeden, uitgaan van eigen kracht, starten waar de vraag ligt en ondersteunen op die plek waar de oplossing ligt. De visie op passend onderwijs en zorg voor jeugd kan worden samengevat als:

1. een sterke basis van goed onderwijs en gewoon opvoeden op school, in het gezin en in de wijk;
2. steun waar nodig: ondersteuning en begeleiding die met kernpartners (leerplicht, jeugdgezondheidszorg, het samenwerkingsverband en het stedelijk VO team jeugd en gezin) wordt geboden;
3. indien noodzakelijk specialistische ondersteuning en aanvullende zorg vanuit speciale voorzieningen.

Basis voor samenwerking

In Utrecht is met de start van passend onderwijs en de transformatie van de jeugdhulp naar gemeenten gekozen voor een model waarin scholen en kernpartners intensief samenwerken aan een goed verlopende schoolloopbaan voor jongeren met ondersteuning waar dat nodig is. Alle scholen voor voortgezet en voortgezet speciaal onderwijs hebben een kernteam, bestaande uit een leerplichtambtenaar, een jeugdverpleegkundige of schoolarts, een gezinswerker van het stedelijk VO team en een begeleider passend onderwijs van het samenwerkingsverband. Kern van de ondersteuningsstructuur in het VO is jongeren basishulp bieden (individuele opdracht) en de school versterken in de basisvaardigheden van goed onderwijs en ondersteuning op maat (collectieve opdracht). De kernpartners zijn aan de school verbonden, vaak aanwezig en werken met de school planmatig aan verbeteringen. Door de kernpartneraanpak is per school ook een beter beeld van de risico's en van de sterke punten in de ondersteuning. Zo kunnen de kernpartners, naast het bieden van basishulp aan leerlingen, de school ook gericht ondersteunen in het optimaliseren van het schoolsysteem. Acties hiervoor worden opgenomen in het ondersteuningsplan van de school dat jaarlijks wordt geactualiseerd. Als er meer nodig is dan de school of de kernpartners kunnen bieden is inzet van andersoortige of specifieke expertise nodig. De toegang tot het speciaal onderwijs loopt via het samenwerkingsverband, de toegang tot de aanvullende zorg via het stedelijk VO team.

Wanneer de problematiek overwegend medisch van aard is, kan de jeugdarts direct verwijzen.

Ondersteuning wordt altijd ingezet volgens het principe van één kind, één gezin, één plan, één regisseur en ouders worden altijd betrokken.

Ontwikkelingsperspectiefplan

Met de inwerkingtreding van Passend onderwijs is het verplicht om voor alle leerlingen met extra ondersteuningsbehoeften een ontwikkelingsperspectief op te stellen. Het ontwikkelingsperspectief is een inschatting van de ontwikkelingsmogelijkheden voor een bepaalde, langere periode en zegt iets over het verwachte uitstroomniveau van een leerling. De kernpartners werken met een gecombineerd [document](#): een overzicht en analyse van relevante informatie op de verschillende leefgebieden met belemmerende en stimulerende factoren, de ondersteuningsbehoefte van de leerling en een handelingsgericht deel waarin wordt beschreven welke ondersteuning wordt ingezet om het verwachte uitstroomperspectief te bereiken (doelen, activiteiten, verwacht resultaat, evaluatie). Het Ontwikkelingsperspectiefplan (OPP) is een hulpmiddel om de juiste interventies in te zetten, zodat jongeren hun schoolloopbaan succesvol kunnen doorlopen. Het OPP wordt altijd met leerling en ouders gemaakt en besproken.

Ziekteverzuim als signaal

De kernpartners trekken ook samen op in de aanpak van ziekteverzuim. Leerlingen die meer dan gemiddeld afwezig zijn wegens ziekte lopen een grotere kans de school vroegtijdig te verlaten of om thuis te komen zitten. Dit ziekteverzuim is veelal een signaal van een onderliggend probleem. Dat kan te maken hebben met de gezondheid van de leerling, de thuissituatie en/of met problemen op school. Op het voortgezet onderwijs werken de kernpartners samen in een gestructureerde aanpak van signaleren,

bereiken, adviseren en begeleiden van deze ziek gemelde leerlingen. De school signaleert, de jeugdarts onderzoekt en adviseert, de gezinswerker van het VO team Jeugd en Gezin kan het gezin ondersteunen en de leerplichtambtenaar handhaaft zo nodig. De sociaal-medische expertise van de jeugdarts zorgt ervoor dat er meer inzicht komt in de achtergrond van de ziekmeldingen én dat er aandacht is voor de mogelijkheden die de leerling heeft om toch naar vermogen deel te nemen aan het lesprogramma. De gezamenlijk inzet is dat leerlingen ondanks de problematiek toch zoveel mogelijk profiteren van het onderwijsaanbod.

Gezamenlijke aanpak thuiszitters

In Utrecht wordt gewerkt volgens de visie dat iedere leerling in beeld is en een passend onderwijs- en ondersteuningsaanbod krijgt. Dat geldt in het bijzonder voor leerlingen voor wie schoolgang geen vanzelfsprekendheid meer is en thuiszitten dreigt of al aan de orde is. Om thuiszitten van leerlingen te voorkomen, is - naast een sterke basis op school en in het gezin - samenwerking en afstemming tussen school, kernpartners en zorgpartners cruciaal. De kernpartneraanpak zoals hierboven beschreven is daarbij het uitgangspunt.

Utrechtse definitie

In Utrecht wordt de volgende definitie van thuiszitten gehanteerd: een thuiszitter is een leerplichtige jongere tussen de 5 en 16 jaar of een jongere van 16 of 17 jaar met kwalificatieplicht die staat ingeschreven op een school of onderwijsinstelling en langer dan vier weken ongeoorloofd verzuimt (relatief verzuim) of niet staat ingeschreven op een school of onderwijsinstelling (absoluut verzuim). Bij de invoering van passend onderwijs heeft staatssecretaris Sander Dekker als doel gesteld dat in 2020 geen kind langer dan drie maanden thuiszit zonder passend onderwijs⁵. Om dit doel te halen is het voor gemeenten en samenwerkingsverbanden van groot belang dat er een sluitende regionale aanpak is om thuiszitten te voorkomen, het aantal langdurige thuiszitters terug te dringen en iedere leerling die dat nodig heeft een passend onderwijs- en ondersteuningsaanbod te bieden.

Utrechtse aanpak

Gemeenten en samenwerkingsverbanden hebben een wettelijke opdracht in het voorkomen en terugdringen van thuiszitters. In Utrecht werken de afdeling Leerplicht en het samenwerkingsverband Sterk VO met het stedelijk VO-team, de Jeugdgezondheidszorg en de scholen nauw samen aan een sluitende (kernpartner)aanpak. De afspraak is dat een thuiszitter direct door de school wordt gemeld bij Leerplicht en het Loket passend onderwijs van Sterk VO. Daarna worden de volgende acties ondernomen:

- De school schakelt de ouders/verzorgers en kernpartners in en belegt binnen een week nadat de vier wekengrens is overschreden een zogenaamde actietafel. Vaste deelnemers aan de actietafel zijn: de verzuim-/zorgcoördinator van de school, ouder(s), de leerplichtambtenaar en de begeleider passend onderwijs van Sterk VO. Vaak zijn ook de jongere zelf en de andere kernpartners aanwezig. Het doel van het gesprek is om de jongere binnen vijf dagen weer onderwijs te laten volgen.
- De reden van thuiszitten wordt besproken en wat er nodig is om de jongere weer naar school te laten gaan. Deze informatie wordt vastgelegd in het Ontwikkelingsperspectiefplan, dat handelings- en oplossingsgericht is. In het plan van aanpak staat ook wie wat doet, wanneer en wie de regisseur is.
- De regisseur bewaakt op casusniveau de voortgang van het plan om schoolgang te bevorderen en de inzet van onderwijsondersteuning en jeugdhulp die daar eventueel voor nodig is. Om ervoor te zorgen dat een jongere niet te ver achterloopt, spreekt de school een huiswerkregeling af met ouders/verzorgers en jongere.
- Als het doel van schoolgang behaald is, wordt een afspraak gemaakt met de ouders/verzorgers en kernpartners voor een kort evaluatiegesprek.

- *Als het doel niet behaald is, worden nieuwe afspraken gemaakt over de termijn waarbinnen de jongere weer naar school moet gaan en wat er eventueel aan aanvullende interventies door de jongere, het gezin en de betrokken partners nodig is om dat doel te behalen.*
- *Als schoolgang (nog) niet aan de orde is, bijvoorbeeld omdat er sprake is van een stapeling van problematiek, dan maken de kernpartners afspraken over de inzet van zorg voor de jongere en/of het gezin die eraan moet bijdragen dat de jongere op termijn weer naar school kan gaan. Deze zorg moet zo snel mogelijk starten. Wachtlijsten mogen geen reden zijn dat er geen zorg geboden wordt, in deze situaties wordt een passend alternatief gezocht.*
- *De vaste deelnemers aan de actietafel hebben wekelijks contact via de regisseur. Elke twee weken vindt daarnaast een vervolgoverleg op school plaats.*

Naast de afstemming in het kernpartneroverleg, komen Leerplicht en Sterk VO maandelijks bij elkaar om de stand van zaken op hoofdlijnen te bespreken. De gemeente is verplicht om tenminste jaarlijks aan het ministerie van OCW te rapporteren over het aantal thuiszitters en de duur daarvan.

2. Onderzoeksbevindingen

In dit hoofdstuk beschrijven we zo nauwkeurig mogelijk onze bevindingen, alsmede de weg waarlangs we tot deze inzichten zijn gekomen. Uit overwegingen van privacy hebben we er voor gekozen om de resultaten van ons onderzoek niet per casus of respondentengroep weer te geven. Door het beperkte aantal casussen en de kleine populatie van professionals in het lokale veld van leerplicht en verzuimpreventie, zouden de uitkomsten in dat geval eenvoudig te herleiden zijn tot individuele kinderen, ouders/verzorgers en professionals. Gelet op de waarborgen van privacy, discretie en de belangen die in sommige casussen (nog steeds) op het spel staan, willen we de risico's van ongevraagde openbaarheid zoveel mogelijk beperken. In plaats daarvan geven we in dit resultatenhoofdstuk daarom geïntegreerd antwoord op de onderzoeksvragen. Deze wijze van rapporteren biedt ons ook de mogelijkheid om de patronen van schoolverzuim en de aanpak daarvan in een samenhangend verband te beschrijven zonder ons te verliezen in casuïstiek details.

In de eerste plaats beschrijven we de achtergrondkenmerken van de 94 leerlingen die door de kernpartners VO in de gemeente Utrecht als 'thuiszitters' zijn aangemerkt. In tabel 1 zijn daarnaast de achtergrondkenmerken van de 50 leerlingen uit de steekproefselectie weergegeven.

Vergelijken we de achtergrondkenmerken van de leerlingen uit de gehele populatie met die van de steekproef voor de dossieranalyse (n=50), dan kunnen we vaststellen dat het gelukt is om een steekproef te selecteren die op alle vijf achtergrondkenmerken een redelijke afspiegeling vormt van de populatie 'thuiszitters'. De 13 casussen die zijn geselecteerd voor de verdiepende dossieranalyse en de 6 casussen waarbij interviews afgenomen konden worden vormen in meerdere opzichten geen afspiegeling van de gehele populatie. Onder deze 6 casussen bevinden zich geen jeugdigen met een niet-Nederlandse achtergrond, kwalificatieplichtige jongeren ouder dan 16 jaar en jeugdigen die praktijkonderwijs, voortgezet speciaal onderwijs en de basisberoepsgerichte leerweg in het vmbo volgen ; groepen die in de populatie sterk vertegenwoordigd zijn. Dat jeugdigen en ouders/opvoeders met deze kenmerken niet bereid zijn gevonden om aan het onderzoek mee te werken is op zichzelf een uitkomst. Bij benaderde gezinnen met een niet-Nederlandse achtergrond en gezinnen in een sociaaleconomische kwetsbare positie leek in enkele gevallen uit hun reacties af te leiden dat gebrek aan vertrouwen in (betrokken) instituties ten grondslag lag aan het afzien van medewerking.

Onder de Utrechtse VO-leerlingen die in 2015 langer dan 2 maanden ongeoorloofd school verzuimden bevinden zich relatief veel oudere leerlingen uit het speciaal onderwijs, het praktijkonderwijs en de basisberoepsgerichte leerweg in het vmbo. In de tweede plaats zijn de jongens in de meerderheid, zij vormen 59 procent van de populatie. Verder zijn kinderen uit krachtwijken als Overvecht, Kanaleneiland (Zuidwest), Zuilen en Ondiep (Noordwest) en kinderen uit gezinnen met een niet-Nederlandse achtergrond in deze groep thuiszitters oververtegenwoordigd. De etnische achtergrond zal hierin niet de onderscheidende factor zijn, maar anderstaligheid, een problematische migratiegeschiedenis, een sociaal-maatschappelijk isolement, gekoppeld aan een kwetsbare sociaaleconomische positie kunnen hier een rol in spelen. Dit beeld komt in grote lijnen overeen met het beeld dat uit landelijke onderzoeken onder thuiszitters naar voren komt (vgl. (Epma, 2011; Messing, 2014; Stam & Vreeburg, 2013).

Tabel 1: Achtergrondkenmerken van populatie, steekproeven en case studies met interviews in Utrechtse VO in 2015

achtergrondkenmerken van de 'thuiszitters'	categorieën	populatie thuiszitters (n=94)	steekproef 1: dossieranalyse (n=50)	steekproef 2: case studies (n=13)	case studies + interviews (n=6)
leeftijd leeftijd van de leerling op 1 januari 2015, afgerond naar de dichtstbijzijnde leeftijdsgrens	12	5	3	3	
	13	5	2	1	2
	14	16	9	2	1
	15	17	10	4	1
	16	19	9	2	2
	17	28	17	1	
	18	4	0	0	
seks	man	55	29	7	3
	vrouw	39	21	6	3
etniciteit etniciteit van de leerling, uitgedrukt in het geboorteland van het kind zelf en zijn/haar ouders/verzorgers	geboren in Nederland, ouders ook geboren in Nederland	41	20	7	5
	geboren in Ned, (een van beide) ouder(s) geboren buiten Ned.	41	27	6	1
	geboren buiten Nederland	9	3	0	
	onbekend	3	0	0	
schooltype het schooltype dat de leerling op 1 januari 2015 volgde	geen	12	5	0	
	basisonderwijs	3	2	1	
	vso	13	11	5	
	praktijkonderwijs	10	4	1	
	vmbo, basisberoepsgerichte lw	15	10	0	
	vmbo, kaderberoepsgerichte lw	9	3	0	
	vmbo, gemengde leerweg	11	5	2	2
	vmbo, theoretische leerweg	6	3	1	
	havo	6	3	2	2
	vwo	4	2	1	2
	mbo	2	2	0	
	onbekend	3	0	0	
wijk waar de leerling woont	Binnenstad	0	0	0	
	Oost	6	2	0	
	Leidsche Rijn	7	5	1	1
	West	4	4	0	
	Overvecht	14	5	1	
	Zuid	8	4	0	
	Noordoost	5	5	2	2
	Zuidwest	11	9	4	
	Noordwest	21	13	4	2
	Vleuten-De Meern	10	3	1	1
Buiten Utrecht	8	0	0		

2.1 Omvang en patronen van 'langdurig thuiszitten' in Utrecht in 2015

De vergelijkende analyse van 50 (van de 94) dossiers van langdurig thuiszitters in de gemeente Utrecht in 2015 levert inzicht op in de omvang en patronen van 'langdurig thuiszitten' (tabel 2).

In deze dossiers treffen we overwegend relatief verzuim aan (waarbij kinderen dus wel staan ingeschreven op een school), vaak in meerdere periodes die zeer wisselend zijn van omvang. Dit maakt het lastig om het verzuim in exacte aantallen uren of dagen vast te stellen. Wel kunnen we verschillende patronen van schoolverzuim onderscheiden: (a) eenmalig verzuimgedrag, (b) langdurig licht verzuimgedrag, (c) langdurig zwaar verzuimgedrag, (d) escalerend verzuim dat in omvang geleidelijk toeneemt, en (e) afnemend verzuim, waarin de schoolgang zich geleidelijk herstelt. Veruit de meeste

verzuimdossiers bestrijken overigens een periode die zich uitstrekt over de grenzen van het kalenderjaar 2015.

Tabel 2: Gevonden patronen van schoolverzuim in steekproef 1	
patronen van schoolverzuim	steekproef 1: dossieranalyse (n=50)
eenmalig verzuimgedrag	5%
langdurig licht verzuimgedrag	34%
langdurig zwaar verzuimgedrag	34%
escalerend verzuim	22%
afnemend verzuim	5%

In de 13 verdiepende dossieronderzoeken en de 6 case studies troffen we overwegend volledig verzuim aan, in enkele gevallen onderbroken door korte periodes van onregelmatige schoolgang. Als reactie op een positieve gebeurtenis, het opstellen van een opbouwschema, een gerichte maatregel of plaatsing op een nieuwe school lijkt het schoolverzuim zich soms even te herstellen, maar na een dag of een paar dagen schoolbezoek blijven de betreffende leerlingen vaak weer thuis.

Volledig verzuim kondigt zich vaak wel aan in periodes van eenmalig en herhaaldelijk verzuim. Het schoolverzuim van de meeste thuiszitters uit onze steekproefselectie kent een lange geschiedenis. Kort na de overstap van de basisschool naar een school voor voortgezet onderwijs manifesteert het schoolverzuim zich vaak al voor het eerst, aanvankelijk beperkt tot een dag, enkele dagen of korte periodes, maar al vrij snel beginnen deze periodes zich aan elkaar te rijgen tot een aansluitende periode van volledig verzuim.

2.2 Risicofactoren en beschermende factoren ten aanzien van schoolverzuim

Voor zover de leerplichtdossiers een beeld geven van de verzuim veroorzakende problematiek treffen we daarin vaak een combinatie aan van gedragsproblematiek – gedrag dat als ‘agressief’, ‘onhandelbaar’ of ‘grensoverschrijdend’ wordt aangemerkt – en persoonlijke problematiek: sociaal-emotionele problematiek, soms psychiatrisch, doorgaans in combinatie met een instabiele thuissituatie. Daarbij moet worden opgemerkt dat de vermelding van gedragsproblematiek niet altijd gepaard gaat met sociaal-emotionele problematiek. Andersom lijken sociaal-emotionele problemen zich vaak wel in gedragsproblemen te manifesteren in grensoverschrijdend gedrag en/of in studeergedrag en studiehouding. De dossiers maken dan vermelding van problemen met concentratie, motivatie, het structuren van eigen werkzaamheden en het niet nakomen van afspraken.

Van niveauproblemen wordt minder vaak melding gemaakt als zelfstandig probleem. Wanneer leerlingen moeite hebben met het niveau van de opleiding die zij volgen, dan gaat deze niveauproblematiek wel vaak gepaard met problemen in de studiehouding en/of persoonlijke problematiek. Leerlingen die ‘afstromen’ naar een lager onderwijstype worstelen vaak met hun zelfbeeld en zelfvertrouwen. Hiermee samenhangend lijken keuzemomenten in een schoolloopbaan vaak tot instabiliteit te leiden: sommige leerlingen en verzorgers geven in onzeker en gespannen gedrag uitdrukking aan keuzestress, andere leerlingen kiezen impulsief of maken ‘onhandige’ keuzes doordat zij geen reëel zelfbeeld of geen reëel beeld van keuzeopties lijken te hebben.

Voornoemde risicoprofielen lijken naadloos aan te sluiten bij de indeling van risicoprofielen die het Kenniscentrum Beroepsonderwijs en Arbeidsmarkt (KBA) in hun regiomonitor voortijdig schoolverlaten in de gemeente Utrecht hanteren:

- a. Gedragsproblematiek
 - b. Persoonlijke problematiek
 - c. Problemen in de studiehouding en studievaardigheden
 - d. Niveauproblematiek
 - e. Loopbaanproblematiek
- (Kennis, Eimers & Roelofs, 2015)

Onder het risicoprofiel ‘persoonlijk problematiek’ kan een grote diversiteit aan (deel)problemen worden geschaard: van (chronische) ziekten tot schulden en familieruzies (zie bijlage 1 voor een overzicht).

In deze indeling missen we echter een cluster aan problemen dat samenhangt met ‘administratieve’ risico’s van schakelgedrag in een complex onderwijssysteem’. In haar indeling schaaft Ingrado deze risico’s onder de noemen ‘bureaucratie: regels en procedures, waarbij geen rekening gehouden wordt met de problematiek van de jongere’ (Van Eekelen, 2010). In 8 van de 50 onderzochte dossiers troffen wij ook voorbeelden aan van ‘procedurele complexiteit’ die de betrokken leerlingen, hun ouders/verzorgers en professionals bij een spanningsvolle transitie in de schoolloopbaan niet of nauwelijks kunnen hanteren. We zien dat deze problemen niet alleen optreden bij (wijzigende) schoolkeuzes, maar ook als gevolg van verhuizing, doublure, schorsing of de afstroom naar een lager onderwijstype. Tegen deze achtergrond stellen we voor een extra categorie toe te voegen voor risicoprofielen waarbij de loopbaanproblematiek niet zozeer voortvloeit uit het keuzegedrag van leerlingen en hun verzorgers, maar uit de externe complexiteit van het onderwijssysteem.

- f. Externe loopbaanproblematiek.

In de leerplichtdossiers wordt nauwelijks melding gemaakt van zogenaamde ‘beschermende factoren’, zoals steun uit het informele netwerk van de betreffende leerlingen en positieve ontwikkelingen op andere terreinen dan schooldeelname. Uit de dossiers rijst dan een beeld op van ondersteunende gezins- en familierelaties, ondersteunende professionals, een ondersteunende structuur, dwang en drang, motivatie en talenten waar men bij tracht aan te sluiten. Het beschrijven van risicofactoren is echter het overheersende beeld in de dossiers.

Tabel 3 biedt een overzicht van het aantal keren dat we de aanwezigheid van de genoemde risicoprofielen in de 50 dossiers aantreffen:

Tabel 3: Gevonden risicoprofielen in steekproef 1	
gevonden risicoprofielen:	steekproef 1: globale dossieranalyse (n=50)
gedragsproblemen	64%
persoonlijke problemen	70%
studievaardigheden en –houding	26%
niveauproblemen	6%
loopbaanproblemen	40%
loopbaanproblemen extern	20%

Veel leerplichtdossiers geven een beeld van meervoudige of ‘gestapelde’ problematiek bij de betreffende leerlingen in hun leefsituatie (zie tabel 4). Kijken we nauwkeuriger naar de combinaties waarin we de onderscheiden risicoprofielen in de 50 dossiers aantreffen, dan zien we in de eerste plaats – zoals eerder vermeld – dat gedragsproblematiek op school en persoonlijke problematiek van de leerling vaak samengaan: oppositioneel en grensoverschrijdend gedrag op school manifesteren zich vaak in samenhang met sociaal-emotionele problematiek, soms psychiatrisch, vaak in combinatie met een instabiele thuissituatie.

Op basis van onderstaande combinatietabel kunnen we in de tweede plaats constateren dat het cluster van persoonlijke en gedragsproblemen in ongeveer de helft van de gevallen samengaat met problemen in de studiehouding en studievaardigheden van leerlingen. Opvallend genoeg is er geen sterke samenhang gevonden tussen problemen in de studiehouding/vaardigheden en niveauproblematiek. Daar waar niveauproblemen volgens de leerplichtdossiers een rol spelen in de veroorzaking van schoolverzuim hangen deze problemen zelden samen met andere risico’s. Uit de dossiers die zijn geanalyseerd blijkt niet dat enkelvoudige problematiek tot een snellere afname/ beëindiging van het schoolverzuim leidt.

Tot slot laat tabel 4 zien dat het cluster van persoonlijke en gedragsproblemen zich in ongeveer een derde van de dossiers manifesteert in combinatie met loopbaanproblematiek. In gespannen situaties lijken schoolloopbaankeuzes en ‘bureaucratische vaardigheden’ die van ouders/verzorgers en kinderen gevraagd worden onder druk te staan, waardoor advies-, keuze-, inschrijf- en aanmeldingsprocedures moeizaam kunnen verlopen. Daar waar loopbaanproblematiek samenhangt met gedragsproblematiek betreft het doorgaans keuzeproblemen (of het gebrek aan keuzes) die het gevolg zijn van schorsingen en/of andere disciplinaire maatregelen.

Tabel 4: Gevonden combinaties van risicoprofielen in 50 dossiers van langdurig thuiszitters in Utrechtse VO in 2015						
	gedragsproblematiek	persoonlijke problematiek	studiehouding/vaardigh.	niveauproblematiek	loopbaanproblematiek	ext loopbaanproblematiek
gedragsproblematiek	X	21	11	2	7	0
persoonlijke problematiek	21	X	11	4	8	6
studiehouding en/of studievaardigheden	11	11	X	2	4	
niveauproblematiek	2	4	2	X	1	3
loopbaanproblematiek	7	8	4	1	X	2
externe loopbaanproblematiek	0	6	0	3	2	X

Als we de gevonden risicoprofielen in de 50 onderzochte dossiers uitsplitsen naar leeftijd, sekse, etniciteit en schooltype (zie tabel 5), dan valt op dat er vaker melding van gedragsproblemen wordt gemaakt in de dossiers van oudere jongens die praktijkonderwijs, speciaal onderwijs of een basisberoepsgerichte leerweg in het vmbo volgen. Globaal hetzelfde profiel herkennen we in de achtergrondkenmerken van leerlingen die volgens de dossiers met persoonlijke problematiek te maken hebben. Problemen in de studiehouding en studievaardigheden van leerlingen manifesteren zich volgens de leerplichtdossiers ook vaker bij oudere jongens.

Kijken we naar de etniciteit van leerlingen dan zien we dat er uit de onderzochte dossiers geen grote verschillen kunnen worden afgeleid in het optreden van persoonlijke problematiek. Bij leerlingen met een andere etnische achtergrond wordt wel vaker melding gemaakt van gedragsproblemen. In hoeverre migrantengezinnen in Utrecht gebruik maken van ondersteuning door de buurtteams weten we niet uit beschikbare onderzoeken, maar landelijk onderzoek heeft wel uitgewezen dat migranten in algemene zin minder vaak gebruik maken van medische voorzieningen en hulpverleningsvoorzieningen (Van der Lucht, 2010). Hierdoor kan het zijn dat problemen bij deze leerlingen minder vaak benoemd worden, waardoor er in leerplichtdossiers eerder melding wordt gemaakt van 'gedragsproblemen' dan van 'persoonlijke problematiek' (aangezien deze niet door professionals is vastgesteld). Tot slot blijkt dat loopbaanproblemen vaker optreden bij leerlingen uit een gezin met een niet-Nederlandse achtergrond en een laag opleidingsniveau. De kennis en vertrouwdheid van ouders/verzorgers met het Nederlandse onderwijssysteem, culturele en taalbarrières kunnen hierin een rol spelen.

Tabel 5: gevonden risicoprofielen in 50 dossiers van langdurig thuiszitters in Utrechtse VO in 2015, tevens uitgesplitst naar leeftijd, sekse, etniciteit en naar schooltype

Risicoprofielen	Frequentie (n=50)	naar leeftijd (afgerond)							naar sekse		naar etniciteit			naar schooltype									
		12	13	14	15	16	17	18	M	V	geboren in Nederland, ouders ook geboren in Nederland	geboren in Ned. (een van beide) ouder(s) geboren buiten Ned	geboren buiten Nederland	basisonderwijs	praktijkonderwijs en vso	vmbo, basisberoeps. leerweg	vmbo, kaderberoeps. leerweg	vmbo, gemengde leerweg	vmbo, theoretische leerweg	havo	vwo	mbo	geen
gedragsproblematiek	28			3	5	16	4		18	10	10	15	3		8	6	1	2	3		2	2	1
persoonlijke problematiek	36	4	1	3	8	14	6		21	15	18	16	2	2	10	6	1	3	2	2	3	1	1
studiehouding en/of studievaardigheden	14			1	4	7	2		10	4	4	8	2		5	3	1	1	1	1	2		1
niveauproblematiek	4	1			2	1			3	1	1	4			3	3		1		1			1
Loopbaanproblematiek	11					8	3		9	2	1	8	2		5	5		2				1	
externe loopbaanproblematiek	8	2	1		1	2	2		6	2	3	5			3	1		1		1			2

Bij de selectie van de casussen voor de verdiepende case studies hebben we niet gestreefd naar een representatieve steekproef in strikte zin, maar wel naar een diversiteit in risicoprofielen die in de leerplichtdossiers zijn beschreven (zoals gebruikelijk in kwalitatief verdiepend onderzoek), alsmede een diversiteit in achtergrondkenmerken. Aangezien de bereidheid van ouders/verzorgers, kinderen en professionals om aan dit onderzoek mee te werken kleiner bleek dan de onderzoekers en de begeleidingsgroep van het onderzoek aanvankelijk dachten hebben we in de casusselectie op een gegeven moment ook rekening gehouden met de verwachte bereidheid van de betreffende ouders/verzorgers en kinderen om aan het onderzoek mee te werken (uiteraard in overleg met de kernpartners VO in de begeleidingsgroep van het onderzoek). Hiermee treedt een zekere vertekening op van het beeld; minder bereidwillige ouders/verzorgers en leerlingen zijn in onze casusselectie ondervertegenwoordigd.

In tabel 6 is zichtbaar dat de frequentie van vermelde risicoprofielen in onze casusselectie voldoende overeenkomsten vertoont met dezelfde frequentie in de eerder gekozen steekproef van 50 dossiers om van 'overeenkomstige diversiteit' te spreken. Het aantal casussen waarin volgens de leerplichtdossiers sprake is van gedragsproblematiek blijft in deze casusselectie evenwel ondervertegenwoordigd.

Van de 13 gezinnen die zijn geselecteerd bleken uiteindelijk slechts 6 gezinnen bereid om aan een verdiepend casusonderzoek mee te werken. In deze afhankelijkheid van vrijwillige medewerking treedt een nadere vertekening op. In tabel 6 is deze vertekening duidelijk af te leiden; bij casussen waar volgens de leerplichtdossiers sprake is van gedragsproblemen waren ouders/verzorgers niet bereid om actief in het onderzoek te participeren. Datzelfde geldt voor het (veel) kleinere cluster van casussen waar volgens de leerplichtdossiers sprake is van loopbaanproblemen. In de conclusies zullen we aangeven wat deze vertekening betekent voor de validiteit van onze onderzoeksbevindingen.

Tabel 6: Gevonden risicoprofielen in steekproef 1, 2 en 3			
gevonden ondersteuningsvraag ten aanzien van:	steekproef 1 globale dossieranalyse (n=50)	steekproef 2 aanvullende dossieranalyse (n=13)	steekproef 3 verdiepend casusonderzoek (n=6)
gedragsproblemen	64%	36%	-
persoonlijke problemen	70%	93%	100%
studievaardigheden en –houding	26%	29%	50%
niveauproblemen	6%	14%	33%
loopbaanproblemen	40%	21%	-
loopbaanproblemen extern	20%	21%	33%

Het aanvullende dossieronderzoek en de zes case studies hebben ons verdiepend kwalitatief inzicht in de profielen van de 'langdurige thuiszitters' verschaft. Zo is er in meerdere van de 13 verdiepend onderzochte casussen sprake van een kind met ernstige gezondheidsklachten, vaak van een psychosociale, psychiatrische of psychosomatische aard. Aan een heldere diagnose ontbreekt het vaak of heeft het lange tijd ontbroken. Deze ouders/verzorgers en kinderen maken doorgaans een lange en onzekere periode door van zoeken naar medisch specialisten die een adequate diagnose kunnen stellen en het kind een werkzame behandeling geven.

In dit proces zijn meerdere gezinnen (van de 13 verdiepend onderzochte casussen) in een zeker isolement terecht gekomen. Doordat het kind niet meer naar school gaat en nauwelijks meer buiten komt verschaalt het sociale netwerk en wordt de afstand tot de buitenwereld steeds groter. De belangstelling van vrienden, klasgenoten en school in het kind nemen geleidelijk af. Meerdere kinderen uit onderzochte dossiers sluiten zich in hun kamer op, ontwikkelen een afwijkend slaapritme en verliezen zich in social media, gaming of televisie kijken. Meerdere ouders/verzorgers geven in de interviews ook aan dat hun kind steeds onhandelbaarder wordt. Naarmate deze periode langer duurt wordt het steeds moeilijker om de weg naar school weer terug te vinden.

Dat kinderen met een dergelijk profiel sterk vertegenwoordigd zijn in onze case studies hangt wellicht samen met de eerder genoemde vertekening die in de casusselectie is opgetreden. Het waren met name de hoger opgeleide, autochtone ouders/verzorgers en kinderen die bereid bleken om aan een verdiepende casestudy deel te nemen. In onze case studies treffen we wel meerdere eenoudergezinnen aan. Opvallend daarbij is dat het alleenstaand ouderschap alleen bij een moeder met een andere etnische achtergrond door hulpverleners als risicofactor wordt geframed.

2.3 Ondersteuningsvragen van leerlingen en betrokken ouders/verzorgers

In de leerplichtdossiers wordt zelden melding gemaakt van gearticuleerde ondersteuningsvragen van leerlingen en ouders/verzorgers. Wanneer hier wel melding van wordt gemaakt, lijken deze ondersteuningsvragen met name betrekking te hebben op toegang tot regelingen zoals leerlingenvervoer en ondersteunende onderwijsvoorzieningen, informatie over schoolloopbaankeuzes, opvoedingsondersteuning, zorgen over de psychiatrische problematiek van een leerling of zorgen over het gebrek aan toezicht op het gedrag van een leerling. Als we echter alert zijn op 'de vraag achter de vraag' dan signaleren wij als onderzoekers 'tussen de regels door' ondersteuningsvragen van leerlingen en hun verzorgers ten aanzien van alle risicogebieden die we hiervoor noemden (a tot en met f).

Om een scherper beeld van de ondersteuningsvragen van leerlingen en hun ouders/verzorgers te krijgen hebben we de leerlingdossiers van het Samenwerkingsverband Sterk VO nader bestudeerd; de zogenaamde ontwikkelingsperspectiefplannen. Deze 'groeidocumenten' bieden een verhelderend overzicht van de risicofactoren en beschermende factoren in de betreffende probleemsituaties en geven een concreet beeld van de ondersteuningsbehoeften van de jeugdigen en ouders/verzorgers op een zestal domeinen:

1. Cognitieve en didactische ontwikkeling.
2. Werkhouding.
3. Gedrag, sociaal-emotionele ontwikkeling en zelfredzaamheid.
4. Gezondheid.
5. Veiligheid en verzuim.
6. Thuisituatie en vrije tijd

De indeling van ondersteuningsvragen die het Samenwerkingsverband Sterk VO hanteert lijkt een groot deel van de eerder onderscheiden risicoprofielen te bestrijken. Opvallend is dat de ondersteuningsvragen van leerlingen en ouders/verzorgers op het terrein van (externe) procedurele loopbaanproblemen hier geen duidelijke plaats krijgen.

Het aanvullende dossieronderzoek en de zes case studies hebben ons verdiepend kwalitatief inzicht verschaft in de ondersteuningsvragen van kinderen en ouders/verzorgers. In de ontwikkelingsperspectiefplannen (ook wel groeidocumenten genoemd) vermelden begeleiders vaak dat kinderen behoefte hebben aan rust, ruimte, regelmaat, aandacht, vertrouwen en erkenning voor de stappen die zij zetten.

In het aanvullende onderzoek en de zes verdiepende casestudies troffen we beschrijvingen aan van 'ondersteuningsbehoeften' van ouders. Zo wordt bijvoorbeeld vermeld dat ouders/verzorgers behoefte zouden hebben aan ondersteuning in de opvoeding. De ouders/verzorgers die wij interviewden articuleerden zelf nauwelijks hulp- of ondersteuningsvragen. Hier lijkt sprake te zijn van verschillende perspectieven tussen ouders en professionals. Er kan niet altijd vanuit de ondersteuningsvragen van ouders gewerkt worden. Met name daar waar ouders in hun pedagogische handelen volgens de betrokken professionals (blijvend) in gebreke blijven, wordt soms geoordeeld en gehandeld in het vermeende belang van het kind. Dat kan op gespannen voet kan staan met de belangen van ouders, bijvoorbeeld wanneer er een conflict ontstaat rondom het opvoedingsgezag.

In interviews in de zes casestudies geven ouders/verzorgers wel aan soms wanhopig te zijn (geweest) over de situatie van hun kind, met name vanwege het gebrek aan inzicht in de oorzaken en achtergronden van de klachten van hun kind, alsmede de handelingsverlegenheid die zij ervaren in het bieden van de juiste ondersteuning. Deze 'wanhoop' en handelingsverlegenheid vertalen ouders/verzorgers doorgaans niet in hulp- en ondersteuningsvragen gericht aan hulpverleners. Als tijd wordt genomen lukt het beter om 'de vraag achter de vraag' in een gesprek boven tafel te krijgen.

2.4 Uitgevoerde interventies om het schoolverzuim terug te dringen en te voorkomen

Het zogenaamde ontwikkelperspectiefplan (OPP) wordt door de betrokken professionals zichtbaar gebruikt als instrument om een integrale samenwerking bij het terugdringen van het schoolverzuim te bevorderen. Wat betreft de interventies die professionals uitvoeren om het langdurige schoolverzuim terug te dringen en (in de toekomst) te voorkomen onderscheiden we vier categorieën:

- a. *procedurele interventies*: inspanningen van de kernpartners gericht op een efficiënte procesvoering (coördinatie, afstemming, toegang, mandaat, evaluatie);
- b. *sanctionerende interventies*: inspanningen van de kernpartners gericht op de uitoefening van sancties;
- c. *onderwijsondersteunende interventies*: inspanningen van de kernpartners gericht op de ondersteuning van leerlingen bij het deelnemen aan onderwijs;
- d. *hulpondersteunende interventies*: inspanningen van de kernpartners gericht op de hulpverlening aan leerlingen bij persoonlijke (gedrags)problemen en/of problemen in de thussituatie.

De sanctionerende en procedurele interventies vertonen meer onderlinge samenhang dan de onderwijs- en zorgondersteunende interventies. Op deze terreinen zijn vaak meerdere zorg- en dienstverlenende professionals betrokken. Hier klinkt dan ook vaak de roep door om regie. Het case management over de uitvoering van deze onderwijs- en zorgondersteunende interventies lijkt herhaaldelijk over te worden gedragen van de ene naar de andere partij (van leerplicht naar het samenwerkingsverband naar de verzuimcoördinator van de betreffende school bijvoorbeeld) zonder dat daar in de betreffende dossiers

expliciet melding van wordt gemaakt. Uit de dossiers is niet altijd duidelijk waar de regie bij de uitvoering van onderwijs- en zorgondersteunende interventies ligt. De betreffende leerlingen en hun verzorgers krijgen dan ook met verschillende ‘aanspreekpunten’ te maken. Soms geven zij er blijk van niet te weten bij welke partij ze waarvoor terecht kunnen.

Bij de inzet van interventies strijdt het belang van regelhandhaving soms zichtbaar met het belang van situatieverbetering. Afhankelijk van de betrokken partijen worden hierin verschillende accenten gelegd. Vaak wordt het opmaken van een proces-verbaal (waarin de kinderen als ‘verdachte’ worden aangemerkt, of bij absoluut verzuim de ouders/verzorgers) uitgesteld wanneer de behandelend leerplechtambtenaar nog voldoende vertrouwen heeft in de inspanningen die ouders/verzorgers en kinderen zelf leveren en/of de effecten van onderwijs- en hulpondersteunende interventies. Toch overheerst naar onze indruk vaak een formele aansprakelijkheidsaanpak, waarbij voortgang in de procedure nogal eens voorrang krijgt boven de verbetering van de leefsituatie van de betreffende kinderen. De leerplechtambtenaar spreekt alle betrokken organisaties aan op hun formele ketenverantwoordelijkheid. Op casusniveau zien we dat tussen betrokken professionals niet altijd gebeuren. Op dit punt blijkt de horizontale ketenaanpak kwetsbaar te zijn; één kwetsbare schakel in de keten kan er voor zorgen dat specifieke verzuimproblematiek in een ‘kritische periode’ niet de professionele aandacht krijgt die nodig is.

Naar de ouders/verzorgers toe is de communicatie vaak helder en begripvol. Ouders/verzorgers lijken niet altijd het gewicht van een ingezette interventie of opgelegde sanctie te voelen. Een ‘moreel’ of ‘pedagogisch’ appel zou dan op zijn plaats kunnen zijn. In de praktijk lijkt het speelveld waarbinnen alle partijen opereren als gevolg van de geldende kaders overigens tamelijk beperkt. De complexiteit van de problematiek wordt bovendien nogal eens vergroot door de complexiteit van de geldende kaders. Deze zijn niet altijd duidelijk op elkaar afgestemd (bijvoorbeeld de geldende kaders voor leerplicht, leerlingvervoer en schoolkeuze). Zo wordt er in de beoordeling van de beperkingen die leerlingen ondervinden bij het vervoer van en naar school door de behandelende ambtenaren soms geen rekening gehouden met psychische beperkingen die leerlingen ondervinden (zoals beperkingen die samenhangen met angststoornissen).

In tabel 7 is weergegeven hoe vaak we deze typen interventies in de onderzochte dossiers aantreffen:

Tabel 7: Gevonden typen interventies in 50 dossiers van langdurig thuiszitters in Utrechtse VO in 2015	
type interventie(s)	frequentie (n=50)
procedurele interventies	43
sanctionerende interventies	24
onderwijsondersteunende interventies	16
hulpondersteunende interventies	23

Kijken we naar de samenhang tussen de ingezette interventies en de risicoprofielen die we in de onderzochte dossiers aantreffen (zie tabel 8) dan valt op dat er rondom persoonlijke – vaak meervoudige – problematiek bij leerlingen in hun leefsituatie veel procedurele afstemmingsinterventies plaatsvinden. Naarmate er meer professionals bij de (multi)problematiek van een kind en zijn of haar gezin betrokken zijn vraagt deze afstemming meer tijd, aandacht en inspanningen van alle betrokkenen. Zo vindt er veel afstemming plaats over geldende voorwaarden om voor plaatsing op een school of gebruik van aanvullende voorzieningen in aanmerking te komen.

In de dossiers waar melding is gemaakt van persoonlijke problemen bij leerlingen worden (uiteeraard) ook vaak hulpondersteunende interventies genoemd. De inspanningen van de kernpartners beperken zich daarbij vaak tot toeleiding naar zorg en/of hulpverlening, het raadplegen, informeren en afstemmen met zorg- en hulpverleners. In het geval van hulpverlening fungeert het Buurtteam jeugd en gezin voor de kernpartners als het eerste aanspreekpunt en de organisatie waar men leerlingen en hun ouders/verzorgers naar toe leidt. In het geval van medische zorg geldt de jeugdgezondheidszorg als eerste voorziening waar men leerlingen en ouders/verzorgers naar toe leidt.

Opmerkelijker is dat er in de dossiers waar melding wordt gemaakt van persoonlijke problemen bij leerlingen ook vaak sanctionerende interventies worden genoemd, zelfs meer dan bij gedragsproblematiek. Sanctionerende interventies zoals (het aankondigen van de mogelijkheid van) een proces-verbaal lijken in multiprobleemsituaties vaak te worden ingezet om in een complex samenspel tussen leerling, ouders/verzorgers en professionals aandacht te vragen voor het belang van het (deel)probleem dat de regievoerder op dat moment het meest urgent vindt. In de 16 dossiers waar hier sprake van zou kunnen zijn treffen we echter zelden een integrale afweging aan van de ondersteuningsvraag van de leerling en/of ouders/verzorgers die op dat moment de meeste prioriteit heeft.

Tabel 8: gevonden typen interventies in 50 dossiers van langdurig thuiszitters in Utrechtse VO in 2015, uitgesplitst naar probleemprofielen				
type interventie / risicoprofielen	procedurele interventies	sanctionerende interventies	onderwijsondersteunende interventies	hulpondersteunende interventies
gedragsproblematiek	22	17	9	11
persoonlijke problematiek	33	20	12	22
studiehouding en/of studievaardigheden	11	10	5	7
niveauproblematiek	5	2	2	4
loopbaanproblematiek	10	8	2	3
externe loopbaanproblematiek	7	3	4	4

In het aanvullende dossieronderzoek en de 6 case studies hebben we ook geluiden gehoord van ouders/verzorgers die zich onvoldoende serieus genomen voelen. Zij vinden dat er onvoldoende naar

hen wordt geluisterd en hebben de indruk dat ze nauwelijks een stem hebben in de keuze van interventies en de uitvoering daarvan.

De toegang tot noodzakelijk geachte ondersteuning wordt soms belemmerd door het complex aan impliciet of expliciet gestelde voorwaarden om voor deze ondersteuning in aanmerking te komen. In enkele dossiers bleek het door ouders/ verzorgers niet kunnen formuleren van een hulp- of ondersteuningsvraag een belemmering voor verdere hulp. Verder leiden we uit meerdere dossiers af dat het hulpverleners in de 'eerste lijn' aan tijd ontbreekt om de latente ondersteuningsvragen van jeugdigen en ouders/verzorgers in een gezamenlijk gesprek te verhelderen. In sommige casussen 'kiezen' ouders/verzorgers er ook voor om geen gebruik te maken van de ondersteuning door een buurtteam en roepen zij de hulp in van specialisten in de 'tweede lijn'. Deze hulp is vaak minder nabij dan de hulp die buurtteams zouden kunnen bieden. Zij beogen laagdrempelig te werken.

We signaleren een grote betrokkenheid van veel professionals bij de zorgwekkende situaties waarin 'hun' leerlingen zich bevinden en een even grote bereidheid om interventies met andere professionals af te stemmen. Een dieper gaande analyse laat echter geen 'samenhangende aanpak' zien. Veel interventies lijken overwegend 'reactief' te worden ingezet; interventies worden naar aanleiding van incidenten of andere signalen van kernpartners ingezet.

Naarmate er meer interventies door meer professionals worden uitgevoerd in en rondom het gezin van een 'thuiszitter', neemt de afstemming tussen deze interventies en de regie daarover steeds meer tijd in beslag. Vaak vindt deze afstemming telefonisch of schriftelijk plaats. Anders dan de kernpartners in hun werkwijze beschrijven, lezen we in de dossiers niet terug dat er elke twee maanden een 'actietafel' wordt gearrangeerd waaraan alle directbetrokkenen elkaar rechtstreeks kunnen spreken en hun inzichten met elkaar kunnen delen.

De complexiteit van dossiers neemt in de onderzochte casussen onevenredig toe met het verstrijken van de tijd. Steeds meer organisaties en professionals zijn betrokken (geweest) en steeds meer formele kaders worden meegewogen in de aanpak van het schoolverzuim. Naarmate de periode van verzuim zich verder in de tijd uitstrekt, wordt de impact van 'het bewegende veld' bovendien groter; door personele wisselingen, veranderende kaders en verschuivingen in regie en uitvoering is de voortgang van de gekozen interventiestrategie steeds moeilijker te volgen.

2.5 Effecten van de interventies op het verzuimgedrag

In onze weergave van de resultaten van de interventies treedt een vertekening op doordat we gekozen hebben voor dossiers die doorlopen tot het einde van 2015 (vanwege de vernieuwde situatie na 1 augustus 2015). Hierdoor zijn de 'onopgeloste dossiers' in onze selectie voor de dossieranalyse en het casuonderzoek oververtegenwoordigd.

Onder 'resultaten van de interventie(s)' verstaan we in dit onderzoek de resultaten van de uitgevoerde interventies op de schoolgang. Vooruitgang op andere gebieden dan de schoolgang hebben we wel meegewogen in de analyse van de ondersteuningsvragen en de uitgevoerde interventies – aangezien deze vooruitgang op termijn kan bijdragen aan het hervatten van de schoolgang – maar onze onderzoeks aanpak is niet toereikend voor het vaststellen van andere resultaten dan herstel van de schoolgang. Kijken we met deze strikte opvatting van resultaten naar de 50 dossiers dan moeten we constateren dat de schoolgang zich in de meeste dossiers die we hebben onderzocht niet herstelt. Met name bij hardnekkige gedragsproblemen en complexe persoonlijke problematiek zien we dat de ingezette interventies nauwelijks zichtbaar resultaat hebben.

Kijken we naar de samenhang tussen de geboekte resultaten en de interventies die in de dossiers zijn vermeld (tabel 9), dan valt op dat in dossiers die verslag doen van onderwijsondersteunende interventies verhoudingsgewijs nog de meeste resultaten worden geboekt. Van deze interventies wordt in de 50 dossiers verhoudingsgewijs echter weinig melding gemaakt. In de 16 dossiers waar deze interventies wel worden vermeld herstelt de schoolgang zich in 7 gevallen. Deze resultaatscore van 44 procent wordt in de andere vergelijkingen bij lange na niet gehaald.

Onder 'onderwijsondersteunende interventies' verstaan we alle interventies die zich richten op het inrichten van een passend onderwijsleerarrangement, variërend van extra onderwijskundige aandacht voor de inrichting van de leerwerkplek op school, het maken van tijdelijke afspraken over Individueel Voortgezet Onderwijs (IVO) tot het aanbieden van een ondersteunende onderwijsvoorziening als de Utrechtse School, een Orthopedagogisch-Didactisch Centrum met een reboundfunctie, en de Redl-school, een onderwijsvoorziening die verbonden is aan een kliniek voor kinder- en jeugdpsychiatrie.

Tabel 9: gevonden resultaten van interventie(s) in 50 dossiers van langdurig thuiszitters in Utrechtse VO in 2015, tevens uitgesplitst naar type problematiek / ondersteuningsvraag en naar uitgevoerde interventie(s)

resultaten van interventie(s):	frequentie (n=50)	naar type problematiek / ondersteuningsvraag						naar uitgevoerde interventie(s)			
		gedragsproblematiek	persoonlijke problemen	studiehouding/vaardigheden	niveauproblemen	loopbaanproblemen	ext loopbaanproblemen	procedurele interventies	sanctionerende interventies	onderwijsond. interventies	hulpontd. interventies
geen	33	21	28	13	4	8	2	30	19	7	18
toename van het verzuim	5	4	4	1				4	3	3	4
snelle afname van het verzuim	8	1	4		1	2	5	7	3	5	2
geleidelijke afname	4	1	1					2		2	1

Uit het aanvullende dossieronderzoek en de analyse van de 6 case studies valt in de eerste plaats op dat de druk die uitgaat van sanctie-uitoefening soms een onmiddellijk effect sorteert, maar dat de duurzame impact op langere termijn vaak minder duidelijk is. In de tweede plaats valt ons op dat er in veel casussen onderscheid moet worden gemaakt tussen 'procedurele vooruitgang' en feitelijke vooruitgang in de situatie van de betreffende leerling. Deze twee vormen van vooruitgang hangen niet noodzakelijk met elkaar samen.

3. Samenvattende conclusies

Werkwijze onderzoek

Met deze onderzoeksrapportage beogen wij de kernpartners VO in de gemeente Utrecht inzicht te geven in de achtergrond en aanpak van 'thuiszitters' in het voortgezet onderwijs. Uitgangspunt voor ons onderzoek is de definitie zoals die door de kernpartners wordt gehanteerd. Onder 'thuiszitters' verstaan zij leerplichtige jeugdigen tussen de 5 en 16 jaar en kwalificatieplichtige jongeren van 16 of 17 jaar die staan ingeschreven op een school of onderwijsinstelling en langer dan vier weken ongeoorloofd verzuimen (relatief verzuim) of niet staan ingeschreven op een school of onderwijsinstelling (absoluut verzuim). In dit onderzoek richten we ons op verzoek van de kernpartners VO op de jongeren die langer dan twee maanden school verzuimen. Met deze afbakening hebben de kernpartners gekozen voor een focus op de aanpak van de meest hardnekkige gevallen van 'thuiszitten'.

In 2016 is dossieronderzoek uitgevoerd onder langdurige thuiszitters in het voortgezet onderwijs uit het jaar 2015. Uit de 94 beschikbare dossiers is een representatieve steekproef van 50 dossiers gekozen die aan een vergelijkende inhoudsanalyse zijn onderworpen. Ter verdieping van het dossieronderzoek deden we nader onderzoek bij tien casussen die in aard van de ondersteuningsvraag van elkaar verschillen door middel van interviews met betrokken professionals. In de praktijk bleek de bereidheid van ouders/verzorgers en kinderen om aan het onderzoek mee te werken echter lager dan we samen met de kernpartners VO aanvankelijk dachten. Uiteindelijk zijn 13 casussen uitvoeriger onderzocht, waarbij we rond 6 casussen interviews met stakeholders konden afnemen. Naast de genoemde kernpartners zijn ook de betreffende ouders/verzorgers en leerlingen geïnterviewd. Wanneer de aangetroffen casuïstiek daar aanleiding toe gaf hebben we ook andere professionals die de betreffende problematiek van nabij kennen geraadpleegd, waaronder verzuimcoördinatoren van de betreffende scholen, gezinswerkers van het Buurtteams jeugd en gezin, intern begeleiders van het OPDC De Utrechtse School, de Redl-school en jeugdartsen van de jeugdgezondheidszorg van de gemeente Utrecht. Zo zijn door ons in de verdiepende case studies in totaal 22 interviews afgenomen.

In de beschrijving van onze onderzoeksbevindingen baseren we ons overwegend op de analyse van de (op algemene achtergrond en verzuimkenmerken) representatieve steekproef van 50 leerplichtdossiers. Van deze uitkomsten kunnen we stellen dat zij generaliseerbaar zijn naar de gehele populatie van thuiszitterscasussen in 2015. Daar waar we schrijven over onze bevindingen uit de 'case studies' ontlenen we deze inzichten aan de verdiepende analyse van de 13 dossiers. Deze steekproef is in overleg met de kernpartners VO geselecteerd op basis van diversiteit in probleemprofielen (met aandacht voor spreiding op algemene achtergrondkenmerken), rekening houdend met de vermoedelijke bereidheid van de gezinnen om aan het onderzoek mee te werken. Deze uitkomsten zijn in beperkte mate generaliseerbaar naar de casussen met eenzelfde probleemprofiel. De uitkomsten uit de case studies zijn daarnaast ingekleurd door de zes casussen waarin jeugdigen en/of hun ouders/verzorgers toestemming gaven om interviews met henzelf en stakeholders af te nemen. Deze laatste (zelf)selectie voldoet niet aan de steekproefcriteria van representativiteit en diversiteit. Deze uitkomsten zijn niet generaliseerbaar. Zij bieden alleen verdiepend kwalitatief inzicht in de probleemprofielen.

Populatie en risicoprofielen

In 2015 verzuimden 94 Utrechtse VO-leerlingen ongeoorloofd langer dan twee maanden. Hieronder bevinden zich relatief veel oudere leerlingen uit het speciaal onderwijs, het praktijkonderwijs en de basisberoepsgerichte leerweg in het vmbo. Jongens zijn daarbij in de meerderheid, zij vormen 59 procent van de populatie. Kinderen uit krachtwijken als Overvecht, Kanaleneiland (Zuidwest), Zuilen en Ondiep

(Noordwest) en kinderen uit gezinnen met een niet-Nederlandse achtergrond zijn in deze groep thuiszitters oververtegenwoordigd.

In veel gevallen begint het schoolverzuim 'klein' en neemt allengs steeds grotere vormen aan. Volledig verzuim kondigt zich vaak wel aan in periodes van eenmalig en herhaaldelijk verzuim.

Vermelde oorzaken zijn doorgaans een combinatie aan van gedragsproblematiek – gedrag dat als 'agressief', 'onhandelbaar' of 'grensoverschrijdend' wordt aangemerkt – en persoonlijke problematiek: sociaal-emotionele problematiek, soms psychiatrisch, vaak in combinatie met een instabiele thuissituatie.

In ongeveer een derde van de gevallen is er sprake van een combinatie van persoonlijke en gedragsproblemen met loopbaanproblematiek. In gespannen situaties lijken schoolloopbaankeuzes en 'bureaucratische vaardigheden' die van ouders/verzorgers en kinderen gevraagd worden moeizaam te kunnen verlopen. Daar waar loopbaanproblematiek samenhangt met gedragsproblematiek betreft het doorgaans keuzeproblemen (of het gebrek aan keuzes) die het gevolg zijn van schorsingen en/of andere disciplinaire maatregelen.

Bij leerlingen met een niet-Nederlandse achtergrond wordt vaker melding gemaakt van gedragsproblemen. Omdat we uit onderzoek weten dat migranten minder vaak gebruik maken van medische voorzieningen en hulpverleningsvoorzieningen kan het zijn dat persoonlijke problemen bij deze leerlingen minder vaak benoemd worden, waardoor er in leerplichtdossiers eerder melding wordt gemaakt van 'gedragsproblemen'. Loopbaanproblemen treden vaker op bij leerlingen met een niet-Nederlandse achtergrond. De kennis en vertrouwdheid van deze ouders/verzorgers met het Nederlandse onderwijssysteem, culturele en taalbarrières kunnen hierin een rol spelen.

In veel onderzochte casussen is sprake van een kind met ernstige gezondheidsklachten, vaak van psychosociale, psychiatrische of psychosomatische aard. Aan een heldere diagnose ontbreekt het vaak of heeft het lange tijd ontbroken. Deze ouders/verzorgers en kinderen maken doorgaans een lange en onzekere periode door van zoeken naar medisch specialisten die een adequate diagnose kunnen stellen en het kind een werkzame behandeling geven. Naarmate deze periode langer duurt wordt het steeds moeilijker om de weg naar school weer terug te vinden.

Ondersteuningsvragen

Het ontwikkelperspectiefplan (OPP) wordt door de betrokken professionals zichtbaar gebruikt als instrument om een integrale samenwerking bij het terugdringen van het schoolverzuim te bevorderen. De indeling van ondersteuningsvragen die het Samenwerkingsverband Sterk VO hierin hanteert lijkt een groot deel van de eerder onderscheiden risicoprofielen te bestrijken. Ondersteuningsvragen van leerlingen en ouders/verzorgers op het terrein van loopbaanproblemen en externe loopbaanproblemen krijgen hierin nog geen duidelijke plaats.

In de ontwikkelingsperspectiefplannen vermelden begeleiders vaak dat kinderen behoefte hebben aan rust, ruimte, regelmaat, aandacht, vertrouwen en erkenning voor de stappen die zij zetten.

In het aanvullende onderzoek en de zes verdiepende casestudies troffen we beschrijvingen aan van 'ondersteuningsbehoeften' van ouders. Zo wordt bijvoorbeeld vermeld dat ouders/verzorgers behoefte zouden hebben aan ondersteuning in de opvoeding. De ouders/verzorgers die wij interviewden articuleerden zelf nauwelijks hulp- of ondersteuningsvragen. Er lijkt sprake te zijn van een verschil in zienswijze tussen ouders en professionals. Er kan overigens niet altijd vanuit de ondersteuningsvragen van ouders gewerkt worden. Met name daar waar ouders in hun pedagogische handelen volgens de betrokken professionals (blijvend) in gebreke blijven, wordt soms geoordeeld en gehandeld in het vermeende belang van het kind – dat op gespannen voet kan staan met de belangen van ouders, bijvoorbeeld wanneer er een conflict ontstaat rondom het opvoedingsgezag.

Ouders/verzorgers geven wel aan soms wanhopig te zijn (geweest) over de situatie van hun kind, met name vanwege het gebrek aan inzicht in de oorzaken en achtergronden van de klachten van hun kind, alsmede de handelingsverlegenheid die zij ervaren in het bieden van de juiste ondersteuning. Deze 'wanhoop' en handelingsverlegenheid vertalen ouders/verzorgers doorgaans niet in hulp- en ondersteuningsvragen gericht aan hulpverleners. Sociaal werkers die de tijd nemen lukt het soms wel om 'de vraag achter de vraag' in een gesprek boven tafel te krijgen

Interventies

De sanctionerende en procedurele interventies vertonen meer onderlinge samenhang dan de onderwijs- en zorgondersteunende interventies. Op deze terreinen zijn vaak meerdere zorg- en dienstverlenende professionals betrokken. Hier klinkt dan ook vaak de roep door om regie. Het case management over de uitvoering van deze onderwijs- en zorgondersteunende interventies lijkt in een aantal gevallen over te worden gedragen van de ene naar de andere partij (van leerplicht naar het samenwerkingsverband naar de verzuimcoördinator van de betreffende school bijvoorbeeld) zonder dat daar in de betreffende dossiers expliciet melding van wordt gemaakt. Voor ons als onderzoekers is niet altijd duidelijk waar de regie bij de uitvoering van onderwijs- en zorgondersteunende interventies ligt. De betreffende leerlingen en hun ouders/verzorgers krijgen dan ook met verschillende 'aanspreekpunten' te maken. Soms geven zij er blijk van niet te weten bij welke partij ze waarvoor terecht kunnen.

Bij de inzet van interventies strijdt het belang van regelhandhaving soms zichtbaar met het belang van situatieverbetering. Afhankelijk van de betrokken partijen worden hierin verschillende accenten gelegd. Vaak wordt het opmaken van een proces-verbaal (waarin de kinderen als 'verdachte' worden aangemerkt, of bij absoluut verzuim de ouders/verzorgers) uitgesteld wanneer de behandelend leerplichtambtenaar nog voldoende vertrouwen heeft in de inspanningen die ouders/verzorgers en kinderen zelf leveren en/of de effecten van onderwijs- en hulpondersteunende interventies. Daar waar een formele aansprakelijkheidsaanpak overheerst, krijgt voortgang in de procedure nogal eens voorrang boven de verbetering van de leefsituatie van de betreffende kinderen. De leerplichtambtenaar spreekt alle betrokken organisaties aan op hun formele ketenverantwoordelijkheid. Op casusniveau zien we dat tussen onderling betrokken professionals niet steeds gebeuren.

Naar de ouders/verzorgers toe is de communicatie vaak helder en begripvol. Ouders/verzorgers lijken niet altijd het gewicht van een ingezette interventie of opgelegde sanctie te voelen. Een 'moreel' of 'pedagogisch appel' zou dan op zijn plaats kunnen zijn. In de praktijk lijkt het speelveld waarbinnen alle partijen opereren als gevolg van de geldende kaders overigens tamelijk beperkt. De complexiteit van de problematiek lijkt nogal eens te worden vergroot door de complexiteit van de geldende kaders die niet altijd duidelijk op elkaar afgestemd zijn (bijvoorbeeld de geldende kaders voor leerplicht, leerlingvervoer en schoolkeuze).

In de dossiers waar melding wordt gemaakt van persoonlijke problemen bij leerlingen worden (uiteraard) vaak hulpondersteunende interventies genoemd. De inspanningen van de kernpartners beperken zich daarbij vaak tot toeleiding naar zorg en/of hulpverlening, het raadplegen, informeren en afstemmen met zorg- en hulpverleners.

Sanctionerende interventies lijken in multiprobleemsituaties vaak te worden ingezet om in een complex samenspel tussen leerling, ouders/verzorgers en professionals aandacht te vragen voor het belang van het (deel)probleem dat de regievoerder op dat moment het meest urgent vindt. In deze dossiers treffen we echter zelden een integrale afweging aan van de ondersteuningsvraag van de leerling en/of ouders/verzorgers die op dat moment de meeste prioriteit heeft.

In het aanvullende dossieronderzoek en de 6 case studies hebben we ook geluiden gehoord van ouders/verzorgers die zich onvoldoende serieus genomen voelen. Zij vinden dat er onvoldoende naar hen

wordt geluisterd en hebben de indruk dat ze nauwelijks een stem hebben in de keuze van interventies en de uitvoering daarvan.

De toegang tot noodzakelijk geachte ondersteuning wordt soms belemmerd door het complex aan impliciet of expliciet gestelde voorwaarden om voor deze ondersteuning in aanmerking te komen. In sommige casussen is sprake van een belemmering omdat ouders/verzorgers hun eigen hulpvraag niet konden formuleren. Voor de betreffende professional betekende dit dat het gezin niet 'klaar' was voor verdere hulp of ondersteuning.

We signaleren een grote betrokkenheid van veel professionals bij de zorgwekkende situaties waarin 'hun' leerlingen zich bevinden en een even grote bereidheid om interventies met andere professionals af te stemmen. Wanneer we uitzoomen kunnen we in groter verband vaak geen 'samenhangende aanpak' aanwijzen. Veel interventies lijken overwegend 'reactief' te worden ingezet; interventies worden naar aanleiding van incidenten of andere signalen van kernpartners in gang gezet.

De complexiteit van dossiers neemt in de onderzochte casussen onevenredig toe met het verstrijken van de tijd. Steeds meer organisaties en professionals zijn betrokken (geweest) en steeds meer formele kaders worden meegewogen in de aanpak van het schoolverzuim. Naarmate de periode van verzuim zich verder in de tijd uitstrekt wordt de impact van 'het bewegende veld' bovendien groter; door personele wisselingen, veranderende kaders en verschuivingen in regie en uitvoering is de voortgang van de gekozen interventiestrategie steeds moeilijker te volgen.

Resultaten van interventies

In onze weergave van de resultaten van de interventies treedt een vertekening op doordat we gekozen hebben voor dossiers die doorlopen tot het einde van 2015 (vanwege de nieuwe situatie na 1 augustus 2015). Hierdoor zijn de 'onopgeloste dossiers' in onze selectie voor de dossieranalyse en het casuonderzoek oververtegenwoordigd.

Onder 'resultaten van de interventie(s)' verstaan we in dit onderzoek de resultaten van de uitgevoerde interventies op de schoolgang. Kijken we met deze opvatting van resultaten naar de 50 dossiers dan moeten we constateren dat de schoolgang zich in de meeste dossiers die we hebben onderzocht niet herstelt. Met name bij hardnekkige gedragsproblemen en complexe persoonlijke problematiek zien we dat de ingezette interventies nauwelijks leiden tot herstel van de schoolgang in de onderzochte periode.

Kijken we naar de samenhang tussen de geboekte resultaten en de interventies die in de dossiers worden vermeld dan valt op dat in dossiers die verslag doen van onderwijsondersteunende interventies verhoudingsgewijs nog de meeste resultaten worden geboekt.

Uit het aanvullende dossieronderzoek en de analyse van 6 case studies valt in de eerste plaats op dat de druk die uitgaat van sanctie-uitoefening soms een onmiddellijk effect sorteert, maar dat de duurzame impact op langere termijn vaak minder duidelijk is. In de tweede plaats valt ons op dat er in veel casussen onderscheid moet worden gemaakt tussen 'procedurele vooruitgang' en feitelijke vooruitgang in de situatie van de betreffende leerling. Deze twee vormen van vooruitgang hangen niet noodzakelijk met elkaar samen.

4. Aanbevelingen

Naar aanleiding van onze bevindingen formuleren we tot slot enkele aanbevelingen door antwoord te geven op de adviesvragen die de kernpartners aan ons hebben voorgelegd:

Wat kunnen de kernpartners doen om 'langdurig thuiszitters' weer naar school te krijgen?

- Werk nog nadrukkelijker vanuit de ondersteuningsvraag van de leerling en zijn of haar ouder(s) door samen met ouders/verzorgers en kind een plan van aanpak uit te werken waarin de ondersteunende interventies voorrang krijgen, zodat de focus verschuift van problemen en risico's naar positieve krachten en mogelijkheden in (de omgeving van) het kind. Niet alleen op de werkvloer (waar vele uitvoerende professionals al volgens deze uitgangspunten werken), maar ook op het niveau van onderlinge afstemming tussen kernpartners en op beleidsniveau. Gebruik het begrip 'ondersteuningsvraag' daarbij alleen voor vragen om ondersteuning die daadwerkelijk door ouders zijn aangegeven en als zodanig worden gevoeld. Wanneer het niet mogelijk is om tot een gedeelde opvatting met de ouders/verzorgers te komen over hoe er 'in het belang van het kind' gehandeld moet worden, dient deze begrenzing van het vraaggericht werken expliciet te worden benoemd en voorwerp van gesprek tussen alle betrokken professionals met de jeugdigen en ouders/verzorgers te blijven.
- Maak met besturen afspraken over een verdergaande mandatering van beslissingsbevoegdheden aan de kernpartners VO ten aanzien van schoolplaatsing en de focusbepaling in dat deel van de behandeling dat onderwijs gerelateerd is in de aanpak van het verzuim. Stel bijvoorbeeld één regisseur per casus aan die de voortgang bewaakt en ook snel kan 'opschalen' als dat echt nodig is. De kernpartners hebben onderling al de afspraak dat als de teamleiders er samen niet uitkomen hun managers contact met elkaar opnemen om tot een oplossing te komen. Aangezien deze 'opschaling' soms nog te veel tijd in beslag neemt is het van belang om snellere escalatieroutes in gang te zetten wanneer een casus vast dreigt te lopen in procedures of verschil van inzicht. Deze aanbeveling sluit aan bij de afspraken die op de eerste landelijke Thuiszitterstop op 13 juni 2016 na overleg tussen de VO-raad, PO-Raad, Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en de ministeries van OCW, VenJ en VWS in een thuiszitterspact zijn ondertekend. In dit pact is onder meer vastgelegd dat gemeenten en samenwerkingsverbanden van scholen gaan afspreken hoe de knoop doorgehakt mag worden over een onderwijsplek en/of jeugdzorg als een kind dreigt thuis te komen zitten.
- Geef ruimte aan maatwerk om het afgesproken plan van aanpak uit te voeren. Vereenvoudig hiertoe de voorwaarden voor toegang tot hulp- en onderwijsondersteunende voorzieningen, stem deze onderling beter op elkaar en zorg er voor dat professionals in de beoordeling van deze voorwaarden een grotere flexibele afwegingsruimte krijgen. Hiermee kunnen procedures worden bekort, waardoor aanvragen sneller gehonoreerd kunnen worden.
- Zorg voor eenduidige, toegankelijke en actuele informatie over de aanpak van schoolverzuim op het niveau van de school, het samenwerkingsverband en de gemeente (aan de jongeren, aan klasgenoten, aan docenten, aan ouders/verzorgers).
- Maak structureel tijd vrij voor lerende evaluatiemomenten waarop alle betrokken professionals gezamenlijk kunnen reflecteren op de aard, insteek en procedurele wijze waarop interventies worden toegepast.

Wat kunnen de kernpartners doen om langdurig thuiszitten te voorkomen?

- Aangezien veel schoolverzuim 'klein' begint is snelle en accurate monitoring van het verzuim en de aanpak daarvan van groot belang om toenemend schoolverzuim te voorkomen. Zorg daarom voor een accurate registratie van verzuim op het niveau van dagen en uren, en deel deze met de kernpartners. Hiermee kan een 'sluipende toename' van het verzuim vroegtijdig worden gesignaleerd en proactief worden gehandeld. Wanneer een kind zich vaker dan gebruikelijk ziek meldt kan de jeugdgezondheidszorg eerder dan na vier weken worden ingeschakeld, met name in gevallen waarbij de verzuimcoördinator de indruk heeft dat er sprake is van achterliggende psychosociale, psychiatrische of psychosomatische problematiek en/of problemen in de thuissituatie. Zet meteen hoog in qua ondersteuning. Liever te hoog inzetten en afschalen dan laag inzetten en te laat zijn.
- Zorg ervoor dat mentoren beter getraind en toegerust worden om het gesprek over schoolverzuim met ouders/verzorgers en kinderen op respectvolle en effectieve wijze te voeren. Daarbij hoort ook dat mentoren en docenten hun zorgen over leerlingen op een laagdrempelige wijze met collega's en deskundigen op school kunnen bespreken. Hiervoor zal structureel tijd moeten worden vrijgemaakt in de agenda's van docenten.
- Maak afspraken over de wijze waarop de pedagogische competenties van medewerkers op peil blijven: hoe kunnen zij zorgen voor een veilige en uitdagende leeromgeving met een goed pedagogisch klimaat in hun klas voor alle leerlingen? Hoe zorg je ervoor dat een leerling gezien wordt en betrokken blijft bij school? Hoe zorg je er voor dat onveiligheidsgevoelens, pesten en andere vormen van sociale uitsluiting op het microniveau van lesgroepen bespreekbaar en hanteerbaar worden.
- Maak goede afspraken over een doorgaande leer- en ontwikkellijn van primair naar voortgezet onderwijs en betrek hierbij ook het mbo (Messing, 2014).

Wat kan er gedaan worden op inhoud, proces en aanbod van voorzieningen?

- Activeer het ondersteunende netwerk van de thuiszitter bij de terugkeer naar school door het betrekken van personen waar de leerling vertrouwen in heeft, ook vanuit een school die hij of zij eerder bezocht. Dit kan een mentor zijn, een sportdocent, een hulpverlener, een buurvrouw, familielid of een vriend(in) van de sportvereniging. Maak daarbij tevens gebruik van ervaringsdeskundigen en lotgenoten. Zij kunnen peersupport bieden en als rolmodel dienen.
- Geef vorm aan toegankelijke 'tussenvoorzieningen' op school die leerlinggericht kunnen inspelen op verzuim en daarmee samenhangende problematiek. Zorg daarmee ook voor hulp bij de re-integratie *op school*, zo dicht mogelijk in de buurt van de leerling, net zoals dat op de werkplek gebeurt. Maak het daarbij mogelijk dat de expertise van de zorgconsulenten en buurtteammedewerkers op school door ouders/verzorgers, docenten en leerplichtambtenaren vroegtijdig kan worden benut, nog voordat indicatiestelling heeft plaatsgevonden of voordat het kind thuis komt te zitten (vgl. Messing et al, 2014). Het VO-Buurtteam jeugd en gezin kan hierin een sleutelfunctie vervullen wanneer zij vroegtijdig betrokken worden en zij de toegang laagdrempelig en informeel houden.

- Onderwijs is niet altijd de weg. Soms is deelname aan niet schoolse re-integratie of herstelactiviteiten nodig om de leerling voor te bereiden op een terugkeer naar school. Daarvoor zal dan op eenvoudige wijze tijdelijke ontheffing van de leerplicht moeten kunnen worden georganiseerd. Een combinatie van leren en werken kan (potentiële) thuiszitters ook helpen hun schoolopleiding af te ronden (vgl. Messing et al, 2014).

Zijn er quick wins en zo ja welke?

- Neem de ontwikkelingsperspectiefplannen (OPP) van de scholen op in de leerplichtdossiers. Deze 'groeidocumenten' fungeren als adequaat instrument om een integrale analyse en samenwerking te bevorderen.
- Zorg ervoor dat de voorgenomen 'actietafels' volgens de afgesproken frequentie blijven plaatsvinden en zorg voor uitwisseling met de professionals die aan de casusbesprekingen van het zorgadviesteam deelnemen. Stel bij deze besprekingen duidelijke werkagenda's vast, zodat professionals elkaar kunnen aanspreken wanneer 'acties' niet worden uitgevoerd. Werk hierbij zoveel mogelijk op cyclische wijze volgens een gezamenlijk overeengekomen PDCA-cyclus - Plan, Do, Check, Act - die door de gemandateerde regievoerder wordt beheerd. Betrek waar mogelijk ouders/ verzorgers bij dergelijke ('groot') overleggen.
- Zolang er geen afspraken zijn gemaakt over snellere en effectieve escalatieroutes kunnen de kernpartners voor elke casus afspreken wie de regie heeft. De regievoerder blijft als eindverantwoordelijke het aanspreekpunt voor alle partijen, ook wanneer andere professionals inmiddels een grotere uitvoerende verantwoordelijkheid in een betreffende casus op zich hebben genomen. Aan deze regievoerder uit hun midden kunnen de kernpartners extra bevoegdheden toekennen.

5. Literatuur

Dekker, S. (2015). *Kamerbrief Onderwijs op een andere locatie dan de school*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Dekker, S. (2016). *Kamerbrief over cijfers leerplicht en aanpak thuiszitters*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Eekelen, J. van (2008). *Verslag Thuiszittersonderzoek Ingrado 2007-2008*. Arnhem: Ingrado.

Eekelen, J. van (2009). *Thuiszittersonderzoek Ingrado 2008-2009*. Arnhem: Ingrado.

Eekelen, J. van (2010). *Thuiszitters, sneller terug naar school. Bevindingen dossieronderzoek thuiszitters 2010*. Arnhem: Ingrado.

Epma, IJ. (2011). *Opstaan tegen het thuiszitten*. Amsterdam/Utrecht: Kohnstamm Instituut & Sardes

Gemeente Utrecht (2015). *Jaarverslag Leerlingzaken*. Utrecht: Gemeente Utrecht.

Handreiking Onderwijs, zorg en de Leerplichtwet (2016). Den Haag: Ingrado

Heerwaarden, Y. van & Jobse, M. (2016). *Thuiszitten begint bij verzuim. Hoe de JGZ kan bijdragen aan het terugdringen en voorkomen van thuiszitten*. Utrecht: Nederlands Centrum Jeugdgezondheid (NCJ)

Kennis, R., Eimers, T. & Keppels, E. (2014). *Monitoring OPDC Utrecht. Vierde meting*. Nijmegen: Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt.

Kennis, R., Eimers, T., Keppels, E. & Roelofs, M. (2015). *Minder voortijdig schoolverlaters Onderzoek bij vijf MBO-instellingen*. Nijmegen: Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt.

Kennis, R., Eimers, T. & Roelofs, M. (2015). *Monitoring OPDC Utrecht Vijfde meting Regiomonitor Utrecht Voortijdig schoolverlaten*. Nijmegen: Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt.

Messing, C. et al (2014). *Om de leerling. Passend onderwijs maken we samen*. Utrecht: Ingrado en Nederlands Jeugdinstituut.

Koers VO (2016) *Oplossing voor de thuiszittende leerling - protocol thuiszitters in beeld*. Rotterdam: Koers VO.

Lucht, F. van der & Verweij, A. (2010). *Etniciteit en zorggebruik*. In: Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid. Bilthoven: RIVM.

Pameijer, N., Van Beukering, T. (2004) *Handelingsgerichte diagnostiek. Een praktijkmodel voor diagnostiek en advisering bij onderwijsleerproblemen*. Leuven/ Voorburg. Acco

Passend onderwijs zonder thuiszitters (2014). Den Haag: Gedragswerk en Ingrado.

Ree, Y. van der (2016). *Taskforce Thuiszitters Rotterdam. 'Reductie is absoluut haalbaar'*. Ingrado Magazine, 28.

Stam, J & Vreeburg, E.J.M. (2013). *Van leerplicht naar leerrecht. Adviesrapport over waarborging van het recht op onderwijs naar aanleiding van het onderzoek naar thuiszitters*. Den Haag: De Kinderombudsman.

Verhoef, J., Govers-Vreeburg, E. J. E. & Lubbersen, D. M. S. (2011). *Hoera! Ik ga weer naar school. Leerlingen met psychische of gedragsproblemen die thuiszitten*. Den Haag: Nationale Ombudsman.

Warmerdam, S., Lubberman, J. & Stuivenberg, M. (2010). *De leerplichtfunctie in Nederland Onderzoek naar uitvoering van de Leerplichtwet door gemeenten*. Rotterdam: Ecorys

Geraadpleegde websites:

ibbo.nl

ingrado.nl

koersvo.nl

passendonderwijs.nl

reikthuiszittersdehand.nl

sterkvo.nl

svskompas.nl

Bijlage I: Probleemprofielen van thuiszitters (KBA, 2015)

Gedragsproblematiek:

- agressief, boos
- stil, gesloten
- druk, niet luisteren
- andere specifieke problemen
- problemen met gedrag algemeen
- onverantwoordelijk (niet aanspreekbaar op gedrag)
- gedrag afhankelijk van medicatie
- wisselend gedrag / labiel
- beïnvloedbaar
- kan niet goed tegen kritiek
- autoriteitsproblemen
- brutaal
- komt afspraken niet na
- pesten
- wordt gepest
- faalangst
- angstig/bang gedrag
- weinig zelfvertrouwen (laag zelfbeeld)
- problemen met sociale vaardigheden
- depressief gedrag/zelfmoordneigingen

Persoonlijke problematiek:

- problemen in thuissituatie/gezinssituatie
- gescheiden ouders/verzorgers
- ziekte/ handicap ouder(s)/broer(s)/zus(sen) (ook psychisch)
- gestorven ouder(s)/gezinsleden
- agressieve ouder(s)/broer(s)/zus(sen)/familieleden
- financiële problemen/ schuldsanering thuis
- ouder(s)/broer(s)/zus(sen) in detentie/criminaliteit van familieleden
- gezinsvoogd/OTS/uithuisplaatsing
- pedagogische onmacht bij ouder(s)
- heel groot gezin
- verslavingsproblemen ouder(s)/broer(s)/zus(sen) (bv. alcohol, drugs)
- gezin/opvoeding biedt geen structuur
- in crisisopvang (gezeten)
- veel ruzie in thuissituatie
- geen steun van thuis/ niet betrokken
- andere specifieke problemen
- problemen in thuissituatie algemeen
- problemen in lichamelijke situatie (medisch/gezondheid)
- chronische ziekte (bijv. astma, diabetes, etc.)
- visuele beperking (bijv. (gedeeltelijk) blind)
- auditieve beperking (bijv. (gedeeltelijk) doof)
- motorische beperking (bijv. verlamming, spasmes, in rolstoel) / motorische problemen
- energetische beperking (bijv. vermoeidheidsklachten, slaap- problemen, verstoord dag-nachtritme –
- beperking in spreken of taalgebruik (bijv. stotteren, afasie)
- gebruikt medicijnen

- overgewicht
- migraine / hoofdpijnen
- andere specifieke klachten
- problemen / klachten met gezondheid algemeen
- problemen met verslaving
- alcoholverslaving
- drugsverslaving
- computer/ game verslaving (bv. internet, chatten, (online) games)
- gokverslaving
- andere specifieke verslaving
- verslaving algemeen
- problemen met financiën
- schulden
- onvoldoende inkomen
- andere specifieke financiële problemen problemen met financiën algemeen

Problemen in de studiehouding / studievaardigheden:

- motivatieproblemen
- concentratieproblemen
- nooit op tijd werk af (tempo)
- verzuimt / spijbelt veel
- weinig doorzettingsvermogen
- onzelfstandig
- werkt te snel (daardoor onnauwkeurig)
- huiswerk niet in orde
- heeft geen structuur
- problemen/moeite met plannen
- andere specifieke problemen
- problemen met studiehouding algemeen

Niveauproblematiek:

- leerachterstand technisch lezen (leerachterstand is ≥ 0.25)
- leerachterstand begrijpend lezen (leerachterstand is ≥ 0.25)
- leerachterstand spelling (leerachterstand is ≥ 0.25)
- leerachterstand (inzichtelijk) rekenen (leerachterstand ≥ 0.25)
- problemen met Nederlandse taal
- andere specifieke problemen

Loopbaanproblematiek:

- problemen met studie/beroepskeuze
- andere specifieke loopbaanproblemen
- loopbaanproblemen algemeen

Bijlage II: Geïnterviewde respondenten

In het kader de verdiepende case studies hebben we in totaal een x-tal betrokkenen geïnterviewd, waaronder:

1 leerling
7 ouders
16 professionals

Een nadere specificatie van de geïnterviewde respondenten kan niet worden gegeven zonder gegevens prijs te geven die herleidbaar zijn tot concrete situaties. Aan de deelnemende jeugdigen en hun ouders/verzorgers hebben we toegezegd geen privacygevoelige of daarnaar herleidbare gegevens te openbaren.

Bijlage III: Item list interviews case studies

1. Profielen van de betreffende ‘thuiszitters’ in relatie tot hun school- en leefsituatie

- algemene persoonsschets van de leerling: krachten en kwetsbaarheden;
- algemene thuissituatie van de leerling: het gezin, plek in het gezin, woonsituatie, relatie met gezinsleden, omgeving van het gezin (familie, buurt, gemeenschap);
- algemene schoolsituatie van de leerling: welbevinden, motivatie, inzet, talenten, beperkingen, prestatie en gedrag op school;
- algemene schets van vriendenkring / sociale omgeving: samenstelling peer group, vrijetijdsbesteding, lidmaatschap van formele of informele groepen, leefstijl en leefcultuur.

2. Patronen in het verzuimgedrag van deze leerlingen

- ontstaan van het verzuim (in en/of voor 2015)
- aard en omvang van het beginnend verzuim (volledig?)
- terugkerende momenten van verzuim (op woensdagen, na het weekend etc)
- ontwikkeling van het verzuim: verandering van aard en omvang (in en/of voor 2015)
- huidige verzuimsituatie (moment afname interview)

3. Aard van gesignaleerde ondersteuningsvragen van de leerlingen en hun opvoeders

- gedragsproblematiek: grensoverschrijdend gedrag naar anderen en/of autoriteitsproblemen (oppositieel);
- persoonlijke problematiek, waaronder thuisproblematiek (ontbreken van structuur, onvoldoende houvast, onrust, gebroken gezin, armoede, ouders met psychiatrische stoornis) en psychiatrische problemen: (vermoedens van) angsten, fobieën, psychische problematiek, psychiatrische stoornissen;
- problemen in de studiehouding en/of studievaardigheden; motivatieproblemen, concentratieproblemen, weinig doorzettingsvermogen, afspraken niet nakomen, onzelfstandig leergedrag, moeite met plannen en gestructureerd werken en leren;
- niveauproblematiek: leerachterstanden, problemen met de Nederlandse taal, beperkte leervermogens en andere specifieke leerproblemen;
- loopbaanproblematiek: overstap, gewenning en aansluiting, problemen met studie/beroepskeuze en andere specifieke loopbaanproblemen;
- externe loopbaanproblematiek: inschrijving en registratie, wachten op opvang (de opnemende instelling is niet in staat direct actie te ondernemen), regels en procedures waarbij geen rekening gehouden wordt met de problematiek van de jongere.

4. Aard van de *interventies en interventiestrategieën* die zijn uitgevoerd om de leerlingen terug naar school te leiden en toekomstig verzuim te voorkomen

- regels ten aanzien van leerplicht- en kwalificatieplicht, aanwezigheidsregels, verzuimprocedures op school en de communicatie daarvan;
- signalering, registratie en melding van het verzuim;
- onmiddellijke reactie van professionals op het verzuim;

- procedurele interventies;
- sanctionerende interventies;
- onderwijsondersteunende interventies;
- hulpondersteunende interventies (ook op andere leefdomeinen als wonen, gezondheid, financiën)

5. Effecten van deze interventies en interventiestrategieën bij de thuiszitters.

In hoeverre hebben deze interventies afzonderlijk en/of in onderlinge samenhang bijgedragen aan:

- het signaleren van het verzuim;
- het verhelderen van de problematiek;
- het verhelderen van de ondersteuningsvragen;
- het aanspreken van de leerling en zijn/haar opvoeders op hun gedrag en verantwoordelijkheden;
- het aanspreken van betrokken professionals op hun verantwoordelijkheden;
- onderling afstemmen van de aanpak;
- het bepalen van de regie;
- het inschakelen van extra hulp;
- de aanpak van achterliggende problematiek;
- het terugdringen van het schoolverzuim;
- het voorkomen van toekomstig schoolverzuim;
- het evalueren van de gezamenlijke aanpak.

Bijlage VI: Analyzeschema dossieronderzoek

nr.	achtergrondkenmerken									analysecategorieën					
	nummer casus (volgnr)	leeftijd op 01-01-15	seks e	etniciteit <i>1. geb in N, ouders ook 2. geb in N, ouder(s) buiten N 3. geb buiten N</i>	onderwijstyp e(n) die de leerling in 2013 - 2015 volgde	scholen waar de leerling in 2013 - 2015 ingeschreven stond	verloop verzuim <i>1. eenm. 2. lang lic 3 lang zw 4. escal 5. afnem</i>	omvang verzuim in aantal dagen in 2015	woon wijk leerling	loopt na 1/08 door?	type ondersteuningsvragen	Ondersteunin gsvragen scholen	Betrokken partijen naast leerplicht	Interventie(s)	Resultaten van interventies
	BSN	jaar en maanden								<i>1. gedragspr. 2. persoonlijke pr. 3. studievaard en h 4. niveaupr. 5. loopbaanpr. 6. loopbaan pr ext</i>	<i>Indien vermeld een beknopte beschrijving in steekwoorden</i>	<i>1. school 2. sam VO 3. buurtteam 4. andere prof 5. ouders 6. ander netw</i>	<i>1. procedure 2. sanction 3. onderw.o 4. hulpond</i>	<i>1. geen 2. toename 3. snelle afn 4. geleid afn 5. grillige afname</i>	
1.															
2.															
3.															
etc.															
50.															

Bijlage V: Analyseschema interviews case studies

Naam leerling: Ons nummer casus: BSN: Volnummer leerplicht:						
analyse-categorie	analyse-item	respondent 1	respondent 2	respondent 3	respondent 4	respondent 5
1. Profielen van de betreffende 'thuiszitters' in relatie tot hun school- en leefsituatie	a. algemene persoonsschets van de leerling: krachten en kwetsbaarheden					
	b. algemene thuissituatie van de leerling: het gezin, plek in het gezin, woonsituatie, relatie met gezinsleden, omgeving van het gezin (familie, buurt, gemeenschap)					
	c. algemene schoolsituatie van de leerling: welbevinden, motivatie, inzet, talenten, beperkingen, prestatie en gedrag op school					
	d. algemene schets van vriendenkring / sociale omgeving: samenstelling peer group, vrijetijdsbesteding, lidmaatschap van formele of informele groepen, leefstijl en leefcultuur					
2. Patronen in het verzuimgedrag van deze leerlingen	a. ontstaan van het verzuim (in en/of voor 2015)					
	b. aard en omvang van het beginnend verzuim (volledig?)					
	c. terugkerende momenten van verzuim (op woensdagen, na het weekend etc)					

	d. ontwikkeling van het verzuim: verandering van aard en omvang (in en/of voor 2015)					
	e. huidige verzuimsituatie (moment afname interview)					
3. Aard van gesignaleerde ondersteuningsvragen van de leerlingen en hun opvoeders	a. gedragsproblematiek: grensoverschrijdend gedrag naar anderen en/of autoriteitsproblemen (oppositieel)					
	b. persoonlijke problematiek, waaronder thuisproblematiek (ontbreken van structuur, onvoldoende houvast, onrust, gebroken gezin, armoede, ouders met psychiatrische stoornis) en psychiatrische problemen: (vermoedens van) angsten, fobieën, psychische problematiek, psychiatrische stoornissen					
	c. problemen in de studiehouding en/of studievaardigheden; motivatieproblemen, concentratieproblemen, weinig doorzettingsvermogen, afspraken niet nakomen, onzelfstandig leergedrag, moeite met plannen en gestructureerd werken en leren					
	d. niveauproblematiek: leerachterstanden, problemen met de Nederlandse taal, beperkte leervermogens en andere specifieke leerproblemen					
	e. loopbaanproblematiek: overstap, gewenning en aansluiting, problemen met studie/beroepskeuze en andere specifieke loopbaanproblemen					
	f. externe loopbaanproblematiek: inschrijving en registratie, wachten op opvang (de opnemende instelling)					

	is niet in staat direct actie te ondernemen), regels en procedures waarbij geen rekening gehouden wordt met de problematiek van de jongere					
4. Aard van de interventies en interventiestrategieën die zijn uitgevoerd om de leerlingen terug naar school te leiden en toekomstig verzuim te voorkomen	a. regels ten aanzien van leerplicht- en kwalificatieplicht, aanwezigheidsregels, verzuimprocedures op school en de communicatie daarvan;					
	b. signalering, registratie en melding van het verzuim;					
	c. onmiddellijke reactie van professionals op het verzuim;					
	d. procedurele interventies;					
	e. sanctionerende interventies;					
	f. onderwijsondersteunende interventies;					
	g. hulpondersteunende interventies (ook op andere leefdomeinen als wonen, gezondheid, financiën)					
5. Effecten van deze interventies en interventiestrategieën bij de thuiszitters: in hoeverre hebben deze interventies afzonderlijk en/of in onderlinge samenhang bijgedragen aan:	a. het signaleren van het verzuim					
	b. het verhelderen van de problematiek					
	c. het verhelderen van de ondersteuningsvragen					
	d. het aanspreken van de leerling en zijn/haar opvoeders op hun gedrag en verantwoordelijkheden					
	e. het aanspreken van betrokken professionals op hun verantwoordelijkheden					
	f. onderling afstemmen van de aanpak					
	g. het bepalen van de regie					
	h. het inschakelen van extra hulp					
	i. de aanpak van achterliggende problematiek					

	j. het terugdringen van het schoolverzuim					
	k. het voorkomen van toekomstig schoolverzuim					
	l. het evalueren van de gezamenlijke aanpak					

Over de onderzoekers

Dr. Dirk Postma is als senior-onderzoeker verbonden aan het lectoraat Participatie en Maatschappelijke Ontwikkeling van het Kenniscentrum Sociale Innovatie, Faculteit Maatschappij en Recht aan Hogeschool Utrecht. Als grondslagenonderzoeker in de sociale wetenschappen richtte hij zich op de uiteenlopende dimensies van burgerschapsvorming. Maatschappelijke vormingsvraagstukken hebben zijn blijvende belangstelling. Zo heeft hij onlangs onderzoek gedaan naar de meerwaarde van brede scholen, naar vraagstukken rondom ledenbinding binnen sportverenigingen en heeft hij sociaal makelaarschap (wijkwelzijnswerk nieuwe stijl) in de gemeente Utrecht geëvalueerd.

Susanne Smit studeert Sociaal-Juridische Dienstverlening aan Hogeschool Utrecht en heeft in haar afstudeeronderzoek geparticipeerd in het onderzoek naar de achtergronden en aanpak van ‘thuiszitters’ in de gemeente Utrecht. Naast haar studie werkt Susanne Smit als leerplichtconsulent bij het Regionaal Bureau Leerplicht Utrecht Noordwest.

Drs. Jacques Verheijke is als senior onderzoeker en projectleider verbonden aan het lectoraat Participatie en Maatschappelijke Ontwikkeling van het Kenniscentrum Sociale Innovatie, Faculteit Maatschappij en Recht aan Hogeschool Utrecht. Hij is daarnaast werkzaam op de Faculteit Educatie, bij het Seminarium voor Orthopedagogiek. Voordat hij dat werk ging doen werkte hij tien jaar als directeur van een lomschool (later SBO). Binnen zijn werk bij het Seminarium voor Orthopedagogiek deed hij ook ervaring op in het domein voortgezet onderwijs. Naast onderwijskundige is hij ook orthopedagoog en GZ-psycholoog en heeft jarenlang ervaring als voorzitter van toelatingscommissies speciaal (basis)onderwijs. Hierdoor is hij zeer bekend met dossieranalyse en procedures die zich in onderwijs- en zorgtrajecten voordoen. Zijn kracht ligt in het kunnen combineren van ervaring in de onderwijspraktijk rondom kinderen en jeugdigen met specifieke behoeften en hun gezinnen, oog hebben voor onderwijs- en zorgsystemen en het kunnen reflecteren op problematiek op het snijvlak van beide.

Drs. Patricia Wijntuin is docent en onderzoeker aan de Hogeschool Utrecht. Als docent ontwikkelde zij de cursus Politiek en beleid, waarin de ontwikkelingen binnen het lokale sociale domein centraal staan. Ook begeleidt zij vierdejaars Maatschappelijk Werk en Dienstverlening studenten bij hun afstuderen. Op de USBO (Universiteit Utrecht) begeleidt zij bachelor studenten Publiek Management in hun afstuderen. Momenteel is zij bezig met het afronden van haar promotieonderzoek naar binding die Marokkaans-Nederlandse jongeren hebben met hun buurt. Als voormalig raadslid van de gemeente Utrecht heeft zij brede kennis en ervaring van (lokaal) sociale vraagstukken en heeft zij een stevig netwerk opgebouwd in de gemeente Utrecht.